

NICOLAS DE NICOLAY'IN TÜRKİYE SEYAHATNÂMESİ VE DESENLERİ

TÜLAY REYHANLI*

1. KİTABIN TANITILMASI

19 Eylül 1551'de Yedikule açıklarına yanaşan ve Fransa kralı II. Henri'nin elçisi Comte d'Aramont'u ikinci kez İstanbul'a getiren kalyonda, onaltıncı yüzyılın en önemli Fransız elçilik heyetlerinden birinin İstanbul'da bulunduğu devrenin¹ Osmanlı toplumunu yazı ve resimleriyle canlı bir biçimde Avrupa'ya tanıtan Nicolas de Nicolay da vardı. Nicolay'ın, Fransa'ya döndükten oniki yıl sonra yayınladığı 'Türkiye Seyahatnâmesi', basılır basılmaz, aynı konu ile uğraşan çağdaşlarıninkinden daha büyük bir ilgi uyandırmıştı. II. Henri'nin izniyle basılmasına karar verilen eser,² 1567 yılı Eylül ayında, *Les quatre premiers livres des Navigations et Pérégrinations Orientales de N. de Nicolay. Avec les figures au naturel tant d'hommes que de femmes selon la diversité des nations et de leur port, maintien et habits* başlığı ile

* Prof. Dr., 1. Coleridge Walk, NW11 6AT, London.

¹ D'Aramont'un her iki elçiliği hakkında bkz., Rouillard, *The Turk in French History*, s. 195-97. Elçi'nin Trablus hakkındaki mektupları da bu kitaptadır (Appendix I); Charrière, *Negotiations de la France dans le Levant*; Chesneau, *Le Voyage*; Iorga, *Les voyageurs Français*, s. 36-9. D'Aramont'un ilk elçiliği sırasında İstanbul'da görevli olanlar arasında, arkeolog Pierre Gilles, tabiat bilgisi ile uğraşan Pierre Belon du Mans da vardı. Daha sonra, 1549'da, ilk gelişi de la Forest'in elçiliği sırasında (1535) olan Guillaume Postel elçilik heyetine katılmıştı. Nicolay'ın da önsözünde belirttiği gibi, görevi Doğu yazmaları toplamak olan Postel, Fransa'daki ilk Arapça ve İbranice profesörüdür. Hakkında bkz., E. Jacobs, "Untersuchungen zur geschichte der bibliothek im serai zu Konstantinopel", *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil-hist. Klasse*, 1919, s.18-30; J.W. Bouwsma, *Concordia Mundi; The career and thought of Guillaume Postel (1510-1581)*, Cambridge, Mass., 1957; Z. Arkan, "Guillaume Postel ve 'De la republique des Turcs'", *Tarih İncelemeleri Dergisi* (Ege Üniversitesi), 1984/II, s. 68-82. 1549'da Andre Thevet de İstanbul'daki heyete katılır. Bu heyetteki-ler ve eserleri hakkında bkz., Rouillard, *a.g.e.*, Gilles, Postel, Belon ve Thevet'in seyahatnâ-me başlıkları arkada, genel bibliyografyada verilmiştir. Nicolay için bkz., Rouillard, *a.g.e.*, s. 212-217, 276-78, 329, 349, 373; A. Du Verdier, *Bibliotheca instituta et collecta, Primum a Conrado Gesnero*, Tiguri 1583, s. 629; A. Du Verdier, *La bibliotheque D'Antoine du Verdier*, Lyon, 1585; A.H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire, in the time of Suleiman the Magnificent*, (Cambridge, Mass.), 1913, s. 93, 121; Iorga, *a.g.e.*, s. 34, 36-39.

² Bu konu, "Kitabın baskı farkları" bölümünde açıklanmıştır.

Lyons'da çıkmıştı.³ Kitabın, onaltıncı yüzyılın sonuna kadar, her yıl, bazen aynı yılda iki veya dört kez, çeşitli Avrupa dillerinde ve hepsi resimli pek çok baskısı yapılmış, 1750'ye kadar da muntazam aralıklarla ve farklı başlıklarla yeniden yayınlanmıştı. (Bkz., çizelge 2)

Ününü Türkiye seyahatnâmesi ile yapan Nicolay'ın hayat hikâyesini, bu kitabının önsözünde, kendi ağzından izleyebiliyoruz. Oysans'ın Grave kasabasında —yine önsözünde, 1542 yılında 25 yaşında olduğunu yazdığına göre— 1517'de doğmuştu. Fransa'dan ilk kez askerlik göreviyle çıkmış ve onaltı yıl ordu ve donanma ile Avrupa'nın birçok yerini görme olanağını bulmuştu.⁴ Fransa'ya dönüşünde, II. Henri'nin coğrafyacısı ve mabeyincisi atanmış, çeşitli hizmetlerinden ötürü "Arfeuille Kontu" ünvanını almıştı. 1546'da İngiliz amirali Lord Dudley'nin daveti ile İngiltere'ye giden Nicolay'ın, orada yaptığı bir çevirisi, "İskoçya Kralı V. James'in Hayatı ve Ölümü", "Denizcilik Sanatı" üzerine kitapları, Fransa'nın birçok kent ve bölgeleriyle ilgili monografileri vardır.⁵ 25 Haziran 1583'de, topçu müfettişi olduğu Soissans'da ölmüştür.

Kont d'Aramont'un Fransız elçisi olarak, İstanbul'a bu ikinci gelişinde, kralın mabeyincisi ve coğrafyacısı (*geograph ordinaire, valet de chambre*) ünvanı ile elçilik heyetine katılan (*The Navigations*, 1585, s. 1b) Nicolay'ın

³ Kitap, İran, Arabistan ve Trakya'da bazı bölgeleri de kapsamakla birlikte, yazarın buralara gitmeden topladığı bilgileri içerdiği için, pek çok baskısında, "Türkiye Seyahatnâmesi" başlığını taşır (Bkz., çizelge 2). Bu yüzden, bu çalışmada, eserden kısaca "Türkiye Seyahatnâmesi" olarak bahsetmek uygun olur kanısındayım.

⁴ Nicolay, önsözünde bulunduğu yerleri belirtmektedir: Aşağı Almanya, Danimarka, Prusya, Livorno, İngiltere, İskoçya, İspanya, Berberistan, Türkiye, Yunanistan, İtalya.

⁵ *L'Art de Navigneur* veyahut *L'Arte di Navigare, di Pietro di Medina, tradotto dallo Spagnuolo ed accresciuta di osservazioni e disegni*, Lione 1554 (Kitabın, 1569, 1576, 1577, 1579, 1615 ve 1628'de baskıları yapılmıştır).

La Navigation du Roy d'Escosse Jacques cinquiesme, Paris 1583. (İngilizce'ye çevirisi, London 1710. 1819'da tekrar basılmıştır.)

The life and death of King James the Vth of Scotland, London 1710 (Fransızca aslı, Paris 1612).

Description du Berry et Diocese de Bourges au XVIe siecle par N.de Nicolay, Douphinois... avec une notice sur l'auteur par M. Victor Advielle, Paris 1865 ve 1883.

Vicy et les Bains Chauds du Bourbonnais... au XVIe siecle, d'après un manuscrit inédit redigé en 1567... publié pour la première fois avec preface et notice sur l'auteur par V. Advielle, Paris-Vienne 1864.

Description générale du Bourbonnais en 1569, ou histoire de cette province. Publiée et annotée par les soins de... M.d. Irrisson d'Herrison, Moulins, 1875. Aynı eser yine Moulins'de, A. Vaysière tarafından 1889'da iki cilt halinde yeniden yayınlanmıştır.

Türkiye Seyahatnâmesi, bir cilt içinde toplanmış dört küçük kitaptan veya bölümden (libri) oluşur. Konular, başlangıçta bir *günlük* biçiminde anlatılmış, ayrıntılara bu anlatımın içinde küçük başlıklar altında girilmiştir. İstanbul'a ayrılan bölümden sonra, konular belli başlıklar altında toplanıyor. I. kitapçık (*libro*) Malta'ya kadar olan yolculuk, II.'si Malta'dan İstanbul'a kadar olan yolculuk, III.'sü Yeniçeri ocağı, IV.'sü ise İran'la başlıyor.

Fransa'dan İstanbul'a kadar olan yolculuğun hikâyesi, birinci ve ikinci kitapçıkların kapsamına giriyor. D'Aramont'un İstanbul'a dönüşü kesinleşince, kendisine, 'Marsilya limanındaki en güzel kalyonlardan ikisi' veriliyor (*The Navigations*, 1585, s.1) ve heyet, 31 Mayıs 1551'de Lyons'dan yola çıkıyor. (Resim 1) Nicolay, yolculuğa katılanları, yolculuk sırasındaki olayları anlatmış, kaldıkları yerlerin coğrafya konumları, yetiştirdikleri ürünler, halkının yaşam biçimlerinden genel olarak söz etmiş, giyim-kuşamlarından örnekler çizmiş ve bunları ayrıntılarıyla tanımlamıştır. Heyet Cezayir'e ulaştığında, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine giren elçilere yapılan geleneksel törenle karşılaşır. Malta'ya vardıklarında (6 Haziran 1551), Trablusgarb'ın Türkler tarafından kuşatıldığını öğrenirler. Elçi d'Aramont, bu kuşatmayı durdurmak için sonuçsuz birtakım girişimlerde bulunur. 16 Ağustos'ta, artık Türklerin eline geçmiş bulunan Trablus kalesinde elçilik heyetine şölen verilir, armağan alışverişi yapılır. Bundan sonraki yolculuk olaysız geçer. Nicolay'ın anlatımı artık tümüyle çevreye eğilir. Üç ay ondokuz günlük bir yolculuktan sonra, 19 Eylül 1551'de Yedikule'ye ulaşırlar. Elçi, buradan İstanbul'a varışını bildiren bir haberci gönderir. Yağmur ve kuvvetli akıntı yüzünden, heyeti getiren kalyon zorla Sarayburnu açıklarına yanaşıp, "teşrifat"a göre, bütün flâma ve bayraklarıyla donanmış olarak, top atışı ile sarayı selâmlar ve İstanbul limanına girer. Limanda⁶ saray ileri gelenleri ve saray tercümanı, Polonya asıllı İbrahim Çavuş, has ahırdan getirdikleri atlarla onları karşılar ve Rüstem Paşa konağına götürürler. Konaktaki törenden sonra, Pera'daki elçiliğe yerleşirler. Nicolay, Pera'daki Hristiyanlar tarafından çok iyi karşılandıklarını yazmaktadır. (*The Navigations*, 1585, s.46b)

İkinci ve üçüncü kitapçıklar, başkent üzerinde yoğunlaşır. Yazar, İstanbul'un tarihini, yeniden iskânını, Fatih'in kentteki imâr işlemlerini, İstanbul'un geçirdiği büyük yangın ve zelzeleleri ve mimarî çevreyi anlatmış, At Meydanı, Yeni ve Eski Saray üzerinde durmuş, günlük yaşam,

⁶ Burası, genellikle elçileri getiren gemilerin yanaştıkları Sirkeci Limanı olmalıdır.

hamamlar, imâret-küllîye gibi kurumlar üzerine eğilmiştir. Son kitapçıkta, Karaman, İran, Arabistan ve Ermeni, Rum ve Ragusa'lıların tarih, gelecek ve giyim-kuşamları incelenmiş, Trakya'ya ve Nicolay'ın en beğendiği kentlerden biri olan Edirne'ye uzunca yer ayırmıştır. Yazar, Arabistan ve İran'a gitmemiş, bu bölümleri yazarken, Ptolemaios, Xenophon, ve Herodot'dan yararlanmış, anlattığı yerlerden çizdiği giyim-kuşam örneklerini, İstanbul'da ve Edirne'de oturan Arap ve İranlı'lardan seçmiştir.

Kitap, belgesellik açısından 16. yüzyılda yazılmış seyahatnâmelerin en önemli örneklerinden biridir. Nicolay, önsözünde, başlığında da belirtildiği gibi, desenlerini modelden, aslına sadık kalarak, gençliğinde öğrendiği ressamlığının da yardımı ile kendisinin çizdiğini tekrarlar. Yazdıklarının ve çizdiklerinin doğruluğunu, yetkili kişilere sorarak sonuçlandırdığını, sorduklarından büyük yardım gördüğünü vurgulamaktadır. Seyahatnâmesinin birkaç yerinde, yararlandığı kaynakları ve çizim yöntemini de anlatır. Örneğin, Saraydan, Barbaros'un (Hayreddin Paşa) eski hadımlarından Ragusa'lı Zafer Ağa ile dostluk kurmuş, Nicolay'ın bu çalışmasını bilen Zafer Ağa, saraylı kadınların giyim kuşamlarını çizmesi için, ona model olarak, iki sokak kadınına Bedesten'den aldığı giysilerle, saraylı gibi süslemişti (Bkz., s. 40, Resim 2, 4, 5). Bir başka kez, elçi d'Aramont Edirne'de iken, resmini çizmek için en güzel giysileri ile bir sakayı elçiliğe çağırmıştı. Sakanın bu iş için 20 akçe almadan elçilikten çıkmadığından yakınmaktadır (*The Navigations*, 1585, s. 112). Yine İstanbul'da Saray'da görevli İranlı'larla ahab olmuş, tüccarlarla yaptığı gibi bunlarla da tercüman aracılığı ile konuşmuştu (*The Navigations*, 1585, s.117a). İran'lı kadın giysisini de bunların yardımı ile resimlemişti (*The Navigations*, 1585, s. 119). Nicolay'ın dönüşü, d'Aramont'un ikinci elçiliği süresi sonunda, denizden Sakız Adası yoluyla İtalya ve karadan Roma ve Fransadır (1554). (*Le Navigazioni*, Anversa, 1576, s.82).⁷

KISALTMALAR

BM	Londra, British Museum
BL	Londra, British Library
OED	Oxford English Dictionary
R	Redhouse 12. ed. 1985
SOAS	School of Oriental and African Studies, Londra Üniversitesi
V and A	Londra, Victoria and Albert Museum

⁷ Nicolay'ın kitabının hiçbir baskısında dönüş tarihine rastlanmıyor. Yalnız, yukarıda belirttiğim baskısında, dönüş yolunu anlatmış ve d'Aramont'la birlikte döndüğünü belirtmiş. D'Aramont'un dönüş tarihi de 1554 olarak bilinmektedir.

II. KİTABIN BASKI FARKLARI, BASKI TEKNİKLERİ, DESENLERİ VE BU KONULARLA İLGİLİ BAZI SORUNLAR

Kitabın basılmasına, 1555 yılı Mart ayının 9'unda, Nicolay Türkiye'den döndükten hemen sonra, II. Henri'nin izniyle karar verilir. Ancak basımın gerçekleşmesi, 1567 yılı Eylül ayına kadar uzamıştır. 1567-1568'de yayımlanan ilk baskılarda (Bkz., çizelge 2, Resim 4) kralın bu izin belgesi de vardır. Bu belgeye göre, Nicolay'ın Levant'taki gözlemleri, buradaki, Fransa ve genellikle Avrupa'dan farklı gelenek ve görenekler, Osmanlı İmparatorluğunun aslı, saray ve ordugâh düzeni, devrin hükümdarı, İstanbul ve çevresi, Galata/Pera, Üsküdar, Kadıköy hakkında, yerinde edindiği bilgilere dayanarak yazdıklarının, yine yerinde çizdiği 60 desenle birlikte, belli bölümler (*libri*) halinde ve bir cilt içinde yayınlanması için, basımevleri ve gravür ustası bulunması öngörülmektedir. Tahta ve metal blokların çizimine ve baskıya aşırı özen gösterilmesi üzerinde titizlikle durulmaktadır. Basımevlerine ve kitapçılara, metne ve desenlere ek ve eksiltme yapılmaması, bu 60 desenin, metinden ayrı, tek tek basılmaması, eğer basılırsa, Nicolay'ın mührünün olması, bunları habersiz basıp satanların, hem krala, hem de Nicolay'a para cezası ödemesi gerektiği duyurulmaktadır. Nicolay, eserin çok pahalıya malolacağından, eseri baskıya hazırlayan sanatçıların desenleri bozacaklarından ve basımevlerinin yolsuzluk yapacaklarından kaygılanmaktadır. Basımevlerinin ve gravür ustalarının bu tür yolsuzluğu yaygın olmalıdır. Çünkü Tiziano'nun da aynı şeylerden yakındığına tanık olmaktadır.⁸ Bu yüzden olacak ki, Nicolay, baskıyı yapacakları ve baskı sayısının seçimini kendisi yapmıştır. Yine bu izin belgesine göre eser, tahta baskısı ve gravür olarak 60 deseni içermektedir. Baskıda, tahta, bakır ve asitle gravür yapılabilecek başka madenlerin de kullanılması ayrıca şart koşulmuştur.

Böylece, ilk baskısı 1567 yılı Eylül ayında, Lyon'da yapılan kitap, daha sonra, Antverp, Nüremberg ve Venedik gibi, Avrupa'nın en önemli baskı merkezlerinde⁹ yeniden yayınlanmıştır (Bkz., çizelge 2). Lyon'da Guillaume Roville, Antverp'te Guillaume Silvius, Nüremberg'de Dietrich Berlach ve Venedik'te, Francesco Ziletti Basımevlerinin, aynı yıl veyahut

⁸ Rosand Muraro, s.23, D. Landau, "Printmaking in Venice and the Veneto", s.305.

⁹ G. Strauss, *Nuremberg in the Sixteenth Century*, New-York, London, Sydney 1966; R. Gascon, *Grand Commerce et vie urbaine au XVIe siècle, Lyon et ses marchands* (environs de 1520 environs de 1580), cilt 2; Paris 1971. Landau, "Printmaking in Venice and the Veneto"; L. Voet, *Antwerp, The Golden Age, The Rise and Glory of the Metropolis in the Sixteenth Century*, Antwerp 1973.

iki yıl ardarda yaptıkları baskılarda, II. Henri'nin izin belgesindeki bütün kısıntılara rağmen, resim ve metin farkları görülmektedir. Baskıların ölçüleri, her basımevinin kendine göredir. Bir iki santim cilt farkı bir yana bırakılırsa, hepsi aynı ölçüyü korumaktadırlar (Bkz., çizelge 2). Yalnız, farklı baskılarda, desen düzeninin değiştiği, bazı desenlerin tekrarlandığı, bazen birkaç desenin eklenip, bazılarının çıkarıldığı olmuştur. Örneğin, ilk baskılardan British Library'deki kopyede (Lyon, 1568) "Türk aşçısı" ve "İki çocuğuyla Türk kadını" kompozisyonları yoktur. 1576 İtalyanca baskılardan birinde (*BL*) iki tane "Cemâli (*Geomaler*)", iki tane "İran'lı kadın" deseni, diğerinde Felemenkçe baskıdaki gibi (*V and A*), iki tane "Deli" deseni vardır. Bu son kopyede, bazı desenlerin, Felemenkçe baskıdaki tahta bloklarının değiştirilmeden kullanıldığı, desenlerin (örneğin "Pera'lı kadın", "Yeniçeri", "Voynuk", "Kadıasker", "Deli") üzerindeki Gotik yazıdan anlaşılıyor. 1577 İtalyanca baskılarından birinde ise (*SOAS*) dört desen (bkz., çizelge 2) eksiktir. Bazı baskılarda da desenlere küçük ayrıntılar eklenmiştir. Örneğin Nüremberg baskısındaki (renkli *BL*) "Sakız Ada'lı Kız" deseninin sol kenarında uzun saplı, sarı bir çiçek, "Hamama giden kadın" sahnesinin üstünde uçan bir kuş, 1576 İtalyanca baskıdaki (*BL*) yine aynı sahnede, kölenin başındaki bohçanın kenarında *Å* (Assuerus van Landerseel'in monogramı) ve ANTONIAS yazısı görülmektedir. 1580 İtalyanca baskısında (*V and A*) "Sakız Adalı Kadın" ın belinde, ilk baskılardan farklı olarak, içinden mendil sarkan bir kese asılıdır. Bu eksiltme ve eklemeler listesini uzatmak mümkündür.

Kitabın kâğıdının ve gravürlerinin kalitesi de basımevine ve gravür ustasına göre değişmektedir. "Gravür" terimi, genellikle, bütün "oyma" ve "kabartma" baskı teknikleri için, hiçbir ayırım yapmadan, geniş kapsamlı bir terim olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, her ne kadar muğlaksa da, çok yaygın olduğu için tamamiyle yanlış sayılamaz.¹⁰ Onun için, arkada kısaca açıklamaları verilmiş, ve kitabın baskılarını içeren listede ayrımları belirtilmiş bu teknikleri, burada ben de genel olarak "gravür" terimiyle niteliyeceğim (Bkz., s. 21-22, çizelge 2). Lyon, Guillaume Roville ve Venedik'te Francesco Ziletti basımevinde basılan kopyelerin gravürlerini, Leonard Thiry (Diery, Davent, Louis Danet),¹¹ Antverp'te Guglielmo Silvio basımevinde basılanlarınkini Assuerus van Landerseel, Hubert Golzius ve Joseph Gietleungen, Antonius Sylvius ve monogramlarından adları çıkarılamayan birkaç sanatçı, Nüremberg'de basılanlarınkini ise Conrad Saldoer-

¹⁰ A. Griffiths, *Prints and Printmaking*, s. 35 vd.

¹¹ Nagler, *Monogrammisten*, cilt 4 s. 1018.

fer ve Georg Mack yapmışlardır.¹² (Monogramları için bkz., s.66). Bunlardan Lyon (1567, *V and A*) ve Nüremberg'de (*BL*) basılanlar, gravürlen-dikten sonra renklendirilmişlerdir (Resim 2, 4, 6, 7). Bazı baskıların, (özel-likle Lyon 1567, Nüremberg 1572 ve Venedik 1580), gerek kâğıt seçimin-de, gerekse gravürlenmesinde gösterilen özen, metin ve desenlerdeki küçük değişikliklere rağmen, gravür sanatçısının ustalığını göstermekte ve aynı zamanda, bunların önemli kişilere sipariş üzerine hazırlandıklarına işaret etmektedir.¹³ Yine Nüremberg'de basılan renksiz kopye ile aynı yılda (1572) hazırlanan renkli gravürlü baskıdaki bazı desenlerin ve başlık sayfa-sının altında görülen Georg Mack'ın monogramı, bu baskıda, sanatçının, Nüremberg'deki her iki baskıda çalışan Saldörffer'le işbirliği yaptığını ka-nıtıyor. Gravürlerin renklendirilmesindeki üstünlük yanında, altın yaldızın da kullanılmış olması ve, gravür sanatında çok ender görülen bu tekniğin, Mack'ın özelliklerinden biri olarak bilinmesi, gravürleri onun renklendir-miş olabileceği ihtimalini artırıyor. Kumaş desenleri, kırmızı, mavi, sarı, yeşil renkler ve altın yaldız çizgilerle plastik bir değer kazanmış. Yalnız renkler, 1567 baskısından (*V and A*), Osmanlı kumaş repertuarının renklerine çok daha yakın (Karş., Resim 6, 7) Bu baskının başka bir özel-liği sonuna II. Selim'in portresini de içeren bir bölümün daha eklenmiş olmasıdır (Resim 8). Aynı bir başlığı bulunan bu bölümde, figürler yine tek sayfalara yerleştirilmiş, altlarına desenlerle ilgili şiirler yazılmıştır. 35 tanesinin Türklerle ilgili konulara ayrıldığı bu gravürlerin birçoğu, ya ay-nen veyahut değişik biçimlerde, Nicolay'ın desenlerinin kopyalarıdır. Albümde, Brezilya'lı, Hintli figürler ve Nüremberg'li sanatçıların sevdiği bir konu olan zürafa da vardır.¹⁴ Altlarında birer şiirle tek figürlü kompo-zisyonlar, Nüremberg baskılarında, XV. ve XVI. yüzyıllarda bir gelenek biçiminde sürmektedir. Niclas Meldemann'ın desenleri bunun en iyi örneklerindendir. Yine Nüremberg okulundan Hans Guldenmund tarafın-dan çıkarılan ve çeşitli sanatçılar tarafından yapılan 15 levhadan oluşan bir dizi,¹⁵ kuşkusuz, bazı eklerle Nicolay'ın eserinin bu baskısına eklenen bölümün ön örneğidir.

¹² Nagler, *Aynı eser*; Thieme-Becker, *Künstlerlexicon*.

¹³ Nitekim, Nüremberg baskısının (Renkli, 1572) başında, ne yazık ki kime ait oldu-ğunu bulamadığım arma (Resim 39) bunu daha açık göstermektedir. Nüremberg baskısının Saldörffer (Saldörffer) tarafından gravürlendiği, inceleme olanağı bulduğum her iki kopye-nin (bkz., çizelge 2) başlığında ve önsözünde belirlenmiştir.

¹⁴ Hans Guldenmundt ve başka Nüremberg'li sanatçıların bu konudaki desenleri için bkz., *The Illustrated Bartsch*, cilt 13, s.435.

¹⁵ "Viyana'yı Kuşatanlar" konulu bu dizideki desenlerden 7'si Niklas Stoer, 5'i H. Schoen, 3'ü H.S. Behan'a aittir. Altlarındaki şiirler, Hans Sachs'ındır, *The Illustrated Bartsch*, cilt 13, s. 619.

1580 Venedik baskılarında, kitaba 7 desenin daha eklendiğini görüyoruz.¹⁶ 1567-68 baskılarındaki II. Henri'nin izin belgesine dayanarak, bunların Nicolay'ın "Türkiye Seyahatnâmesi" için hazırladığı orijinal desenler olmadığını söyleyebiliriz.

Bütün baskılarda desenler tek sayfalara yerleştirilmiş, bazıları sade (Venedik, 1580), bazıları geometrik, ve bitkisel çerçeveler içine alınmış (Antwerp, G. Silvius), bazıları çerçevesiz bırakılmıştır (Lyon ve Nüremberg baskıları). Aynı basımevi tarafından basılanlarda, aynı süsleme düzeni, bölüm başlıkları ve ilk büyük harflerde de aynı harf dizini kullanılmıştır. Nicolay'ın önsözünün de bazı baskılara alınmadığını gözlemliyoruz.

Kitabın 1580 Venedik baskılarından birinin (*BL* 4289) cilt kapağında ve bazı yayınlarda,¹⁷ Nicolay'ın kitabı için tahta ve bakır gravür desenlerinin, Tiziano (da Cadore, Vecellio, c. 1489-1576) tarafından çizilmiş olabileceği en azından düzeltmelerini onun yaptığı üzerinde durulmaktadır. Böyle bir yorumun ortaya çıkmasına neden, Tiziano'nun amcazâdesi Cezare Vecellio'nun (1521-1601), XVI. yüzyılın en önemli giyim-kuşam albümlerinden biri olan eserinin, 1664'de Venedik'te yapılan baskısının önsözüdür.¹⁸ Bu arada, kitaptaki desenlerin pekçoğunun Nicolay'inkilerden kopye olduğunu da belirlemek gerekir. Bugün, birçok sanat tarihçisi tarafından reddedilen bu önsöze göre, kitabın desenleri Tiziano tarafından çizilmiş ve Cezare bunları gravürlemiştir. Bu görüşü doğrulayanlar veya

¹⁶ Bunlar, Üç Avrupa'lı erkek, Magrib'li Arap şeyhi, evinde oturan Türk kadını, İstanbul'da gelin alayı, İstanbul Patriarkı, Kadıasker ve dört kadın figürüdür. Bu desenler, C. Vecellio'nun albümünde aynen tekrarlanmıştır.

¹⁷ V. Advielle'in, Nicolay'ın, *Description du Berry* (tam başlığı için bkz., Kitabın tanıtılması bölümü, not 5.) başlıklı eserinin baskısına yazdığı önsöz, s. 10; Vasari'nin 1881 (G. Milanesi) baskısında, ilk kez Cezare Vecellio'nun adı ile 1590'da basılan, *De gli habiti antichi et moderni di diverse parti del mondo* (Venetia) başlıklı giyim-kuşam albümünün sonraki baskılarında, Gran Titiano'nun adının görüldüğünü yazıyor, *Le Vite*, V, s.431, VII, s.468, not 2.

¹⁸ C. Vecellio'nun not. 10'da başlığı verilen eserinin bu baskısının adı şudur: *Habiti antichi o vero raccolta di figure delineate dal Gran Titiano, e da Cezare Vecellio suo fratello, diligentemente intagliate, conforme alle Nationi del Mondo*. Ottomburg kontuna ithaf edilen bu baskının önsözünde, kitaptaki 415 resmi Tiziano'nun çizdiği tekrarlanmaktadır. Cezare'nin (1521-1601) ressam olduğu, eserlerinde Tiziano'nun etkisinde kaldığı, birçok resminde ona yardım ettiği, 1548'de Augsburg'da onun atölyesinde çalıştığı ve 1570'lerde, Venedik'te onun yanında kaldığı biliniyorsa da (F. Heinemann, 'La bottega di Tiziano', *Tiziano e Venezia*, s.433-445; R. Pallucchini, *Tiziano*, cilt 2, Florence 1969, cilt 1, s. 212-213, *Habiti*'deki desenlerin Tiziano'nun elinden çıkmadığını tartışan görüşler için bkz., Muraro-Rosand, s. 143, not 14; H. Tietze-E. Tietze-Conrat, *The Drawings of the Venetian Painters in the XVth and XVIth Centuries*, New-York 1944, s. 332.

reddedenler, inanılır bir belge göstermiyorlar. Yalnız, Tiziano'nun iyi bir gravür ustası olduğu ve Türklerle ilgili desenler çizdiği biliniyor. Şöyle ki, 23 Ağustos 1538'de, Mantua dükü Federigo Gonzaga'ya, Venedik'teki ajanı Benedetto Agnello'nun yazdığı bir mektupta, Tiziano'nun İstanbul'da bir süre kalmış olan bir sanatçıdan sağladığı ve Kanunî'ye çok benzeyen bir resimden ve bir madalyondan yararlanarak, Sultanın bir portresini çizdiği bildirilmektedir.¹⁹ Bu tarihten uzun bir süre sonra, başka bir mektupta, yine aynı konu üzerinde duruluyor. 20 Eylül 1578'de, İstanbul'daki Venedik balyozu Nicola Barbarigo'nun, Venedik Doj ve Senatosuna gönderdiği bu mektupta, Sokullu Mehmed Paşa'nın, Venedik'ten bir Osmanlı padişah portreleri serisi istediği söylenmekte ve balyoz, bir süre önce, Tiziano'nun evinde, yaşlı Kanunî'nin at üzerinde bir portresini görmüş olduğunu belirterek, Tiziano'nun hükümdar portreleri çizdiği üzerinde durmaktadır.²⁰ Vasari de, Urbino dükü Francesco Maria'nın evinde, Sultan Süleyman'ın Tiziano'nun elinden çıkma bir portresinin bulunduğunu yazar.²¹ Vasari, ayrıca, Tiziano'nun, Kanunî Sultan Süleyman'ın karısı Hürrem Sultan'ın (Rossa, Rosselana, Roxelana) ve kızı, Rüstem Paşa'nın karısı, güzelliği ile ünlü Mihrimah Sultan'ın (Camerie)²² çok güzel baş giysileri ile portrelerini yaptığını kaydetmektedir.²³ Bugün, bu tabloların kaybolduğu söylenmektedir.²⁴ Asıllarının Como'daki Paolo Giovio'nun müzesinde olduğu bilinen bu resimlerin, Floransa'daki Galleria degli Uffizi'de birer kopyeleri bulunmaktadır.²⁵ Cristofano dell'Altissimo (di Papi)

¹⁹ Crowe-Cavalcaselle, cilt 2, s. 498.

²⁰ Venedik, *Archivio di Stato, Senato-Secreta, Costantinopoli*, cilt 3-5, şu eserde, T. Bertele, *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli*, s. 71-72, not 40.

²¹ Bugün British Museum'da birkaç tane tahta baskısı Kanunî portresi bulunmaktadır (Dept. of Prints and Drawings). Bunlardan biri, şu eserde yayınlanmıştır, M. Rogers, *The Design of Islamic Art*, London 1984, s. 82, resim 82. Kanunî'nin bir başka gravürü Nüremberg'li sanatçı G. Pencz'e (c. 1500-1550) maledilmekteyse de, tarihsiz ve monogramsız bu portrenin aslının sanatçısı kesin olarak bilinmiyor, *The Illustrated Bartsch*, cilt 13, s. 504-506.

²² Luigi Bassano, Mihrimah Sultan'ın güzelliğini şöyle över:

"Sultan Süleyman'ın son derece güzel bir kızı var.

Duyduğuma göre adı Camena. İllirya'lı esiri

Rüstem Paşa ile evli, kızıyla evlendiği için onu paşa yaptı, s. 44-45.

²³ *Le Vite* (Milanesi), cilt 7, s. 456. Fakat Vasari'nin 1568 baskısında şöyle bir kayıt bulmaktayız: 'Si vede di mano del medesimo M. Niccolo Zono la Rossa moglie del Gran Turco d'eta d'anni sedici e Cameria di costei figliola con habitii e acconciature bellissime' cilt 3, s. 816.

²⁴ Crowe-Cavalcaselle, cilt 2, s. 24.

²⁵ Paolo Giovio'nun tarihçiliği hakkında bkz., V.C. Parry, "Renaissance historical literature in relation to the Near and Middle East with special reference to Paolo Giovio",

adında bir sanatçı tarafından,²⁶ 1556 yılında kopye edilen Hürrem Sultan portresi, profilden resmedilmiştir.²⁷ Tel örgülü saçları, başına giydiği ve alnının üstüne kadar inen, bir dizi inci ile birlikte bükülmüş bir türbanın altından sarkmaktadır. Yine Uffizi'deki Mihrimah Sultan portresinin ise,²⁸ dünyadaki çeşitli müze ve özel koleksiyonlarda birçok kopyesi vardır.²⁹ Bunlardan biri de, bugün Londra'daki Princess Gate koleksiyonundadır (Resim 9).³⁰ Dörtte üç profilden yapılmış olan portrede Mihrimah Sultan, sade, açık kahverengi desenli, sivri yakalı kaftanının içine, yuvarlak yakalı ve kollarının ucu kaftanından çıkan, krem rengi bir gömlek giymiştir. Giyisinin en çarpıcı yanı, yüksek ve tepesi iki köşeli hotozdur. Hotozun tepesini dolanan ince bant, alnın ortasına doğru birleşmekte ve burada, küçük,

Historians of the Middle East (ed.B.Lewis- P.M. Holt), London 1962, s.277-290. Gioivo'nun müzeciliği ve Como'daki müzesi ve portrelerle ilgili belgeler hakkında, bkz., T. Reyhanlı, "The Portraits of Sultan Murad III", *Erdem*, cilt 3, Mayıs 1987, s. 453-468. Gioivo'nun müzesinde, Osmanlı sultanlarının portreleri bulunmaktadır. Gioivo, bunları nasıl ele geçirdiğini şöyle anlatır: Barbaros Hayreddin Paşa, İmparator Charles ile Fransa kralı arasında çıkan savaşta, Fransızlara yardım için çağırılır. Marsilya'ya gelir ve Anguilla kontu, amiral Virginio Orsino ile dostluk kurar. Aralarında armağan yarışına girerler. Virginio, Barbaros'a değerli gümüş kaplar ve ipekli kumaşlar verir. Buna karşı Barbaros Virginio'ya, bir tatar ayı ile çok ince işli bir ok kılıfı, mücevher süslü kılıfıyla bir Acem kılıcı (*scimitarra*)—ki Şah İsmail'in olduğu söyleniyor—, uzun bir giysi ve bunlara ek olarak da abanoz ağacından, fildişi işli bir sandık armağan eder. Bu sandıkta, onbir Osmanlı Sultanının (Sultan Süleyman da içinde) yabancılara Türk sanatçıların elinden çıkma, renkli ve aharlı kâğıda yapılmış portreleri vardır. Bunların gerçeğe uygunluklarını Gioivo, elindeki bronz madalyonlarla karşılaştırarak kanıtlamaktadır. Bu resimlerden, Padişahların portre tablolarının yapılması istenmektedir. Gioivo, *Gli Elogi*, Fiorenza 1554. Bunların ne şekilde kullanıldığı ve bugün Gli Uffizi'de kopyeleri bulunan portrelerle olan ilişkilerini bilmiyoruz.

²⁶ W. Prinz, "La serie gioviana o la collezione dei ritratti degli uomini illustri", katalog: E. Micheletti, şu eserde: *Gli Uffizi, Catalogo Generale*, Firenze 1979, s. 646 vd.

²⁷ Yağlıboya portre, 60 × 44 cm ölçüsündedir. Üstünde "Roxelana Sol: Uxor, arkasında: Hürrem Sultan detta Rosselana fu la moglie di Solimano il Magnifico" yazılıdır. Resim için bkz., Micheletti, *a.g.e.*, s. 652.

²⁸ Yağlıboya portre 1580'de kopye edilmiştir. Üstünde: "Cameria Sol. II Filia", arkasında 'Figlia d'Solimano il Magnifico, fu donna di eccezionale bellezza' yazılı tablo, 60 × 47 cm ölçüsündedir, Micheletti, *a.g.e.*, s. 630.

²⁹ Kopyeleri için bkz., H.E. Wethey, *Paintings of Titan*, London 1971, cilt 3, s. 190.

³⁰ 'Camerie, Daughter of Suleiman the Magnificent as S. Caterine' altyazısı ile sergilenen, 102, 5×76,5 cm boyutlarındaki yağlıboya tabloda J. Wilde, Vasari'nin sözünü ettiği (Milanesi, VII, s. 456) Tiziano'nun bugün aslı kaybolan 'Camerie'sinin bir kopyesi olarak bahseder ve portrenin kimliğini, Gioivo'nun müzesindeki altı yazılı resimle olan benzeşmeye dayanarak açıklar, *Venetian Art from Bellini to Titan*, Oxford 1974. Portre Londra, Cortauld Gallery'de açılan bir sergide sergilenmiş ve kataloğa alınmıştır, *The Princess Gate Collection Courtauld Institute Gallery*, (Önsöz: D. Farr), London 1983.

murassa bir serpuş bulunmaktadır. Bürümcük yaşmak bu baş giysisinin altından sarkmaktadır. Portrenin Mihrimah Sultan'a benzerliği söz konusu olamaz. Granau, sanatçının kendi kızını model olarak kullandığını öne sürüyor.³¹ Nitekim bu resim, "Haseki Sultan" modeli olarak, ya "Rossa, Roxelane" veyahut "Camerie" adı altında pek çok kopye edilmiştir. Bunlardan biri de, "La piu favorita di Sultan Murad" başlığı altında, Cezare Vecellio'nun *Habit*'sindedir (Resim 10). Vecellio'un albümündeki desenlerden pekçoğunun Nicolay'dan alınmasına karşın, 'Haseki Sultan' Tiziano'nun "Camerie" tablosunun aynısıdır. Böyle zincirleme bir varsayım da, Tiziano ile Nicolay arasındaki ilişkiye kesin bir çözüm getiremiyor.

Tiziano'ya atfedilen bu iki kadın portresinin ön örneklerinin Avrupa'da aynı devirde pek çok resmedilen "Hürrem sultan"³² desenleri olması, elimizdeki verilere göre gerçeğe en yakın görünen bir olasılıktır. Nitekim, Uffizi'deki "Hürrem Sultan" portresinin, 1530'larda Georg Pencz'e maledilen Hürrem Sultan³³ (Resim 11) desenini örnek aldığı çok açıktır. Zaten, resimde, portre özelliği değil, baş giysisi önemle ele alınmıştır. Aynı şekilde de, "Camerie" tablosundaki baş giysisi (Arapça *Turtur* veya *Hanin*), Orta Çağ'da çok yaygın olan ve Avrupa'da pek çok resmedilen bir Müslüman baş giysisidir.³⁴

Nicolay'ın "Sultana" desenindeki baş giysisi ise, aynı devir Osmanlı minyatürlerindeki "peri" figürlerinin başlarında sık sık görülmekte³⁵ ve ar-

³¹ G. Granau, 'Tizians Bildnisse türkischer Sultaninnen', *Beiträge zur Kunstgeschichte*, Wien 1903, s. 132-37.

³² Bugün British Buseum'da Prints and Drawings, aynı tip fotozla iki Türk kadını deseni vardır. Bunlardan Hürrem Sultan olarak niteleneni (no: 1878 7-13 4166), 1530-50 yılları arasında, Matteo Pagani (hakkında bilgi için bkz., Nagler, *Künstler-Lexicon*; F. Ongania(ed), *La processione del Doge nella Domenica delle Palme incisa in Venezia per Matteo Pagan, 1556-69* (Venice), 1880) tarafından yayınlanmıştır. Bu portrenin resmi ve hakkında bilgi için ayrıca bkz., J.M.Rogers- R.M. Ward, *Süleyman the Magnificent*, London 1988, Resim 4b, s. 17, 51. Oval bir madalyon içine alınmış, tahta gravür baskısı ikinci desenin (no: 1873 5 10 3010) çevresinde, *IMP FILIA CAMELIA* yazısı okunuyor. Boissard da aynı örneği kullanmıştır (*Vitae et Icones*) (Bkz., arkası Resim 12). ama, kuşkusuz en inanılır örnek, Bellini'nin desenleridir.

³³ Desen, 1530'larda yapılmış yuvarlak, tahta baskısı bir örneğe dayanarak çizilmiştir. Tarihi ve monogramı yoktur. (Resim. 11) Pencz'e atfedilen bu resim, Michael Ostendorfer'in tahtabaskısı portresini örnek oluşturmuştur, *The Illustrated Bartsch*, cilt 13, s. 505-506.

³⁴ Turtur, hanin, tac ve takke konusunda, ayrıntılı bir çalışma için bkz., J. von Karabacek, *Abendlandische Künstler zu Konstantinopel im 15. und 16. Jahrhundert*, Wien 1918.

³⁵ Bunun en güzel örneklerinden biri, Şahkulu'na atfedilen ve 1550 yıllarına tarihlenen 'uçan peri' desenindedir, E. Atıl, *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*, Washington- New-York 1987, s. 32, ayrıca bkz., Z. Tanındı, *Siyer-i Nebî*, İstanbul 1984.

şiv kaynaklarında,³⁶ tac adıyla geçmektedir. Yalnız, “Sultana”nın giydiği taç, perilerinki gibi doğrudan başa değil, canfes³⁷ bir başörtüsü üzerine geçirilmiştir.

Hem Tiziano’ya maledilen portrede, hem de Nicolay’ın “Sultana” deseninde gördüğümüz baş giysilerinin tanımlarını, yine onaltıncı yüzyılın ortalarında, çeşitli nedenlerle Sarayda bulunmuş iki önemli gözlemcinin, Antcnio Menavino ve Luigi Bassano’nun yazılarında buluyoruz.³⁸ Bkz., Bassona Türk kadın baş giysileri konusunda ne yazıyor:

“Kadınlar, başlarına dik oturtulmuş, yuvarlak küçük bir takke (*berrettino*) giyerler. Bu takke, atlas, dımışkı ve Hürmüzi (Ormisi) kumaşla kaplı ve hepsi birbirine benzer renkte. Birçoklarının takkesi de kadife ve *broccato*.³⁹ Bu takkenin altına bir eşarp tutturulmuş. Bazıları bu eşarbi, beyaz bir takke ile takıyor, üstüne de bir ipek bere giyiyorlar. Bu bere yarım karış kadar yüksekliktedir. Bunu başka ülkelerde de gördüm. s.6”

Menavino ise bu konuda şöyle diyor:

“Türk kadınlarının saçları uzun, güzel ve genellikle örgülü. Başlarına, kenarları işlemeli ve omuzlarına kadar inen canfes örtüler örtüp, üstüne, altın ve mücevherle süslü, fes (*fescel*)⁴⁰ dedikleri bir asâlet tacı giyiyorlar. Bunlar, evli ve dul soylu kadınların baş giysisi. Diğerlerinin şapkaları gümüş kaplı, ucu sivri ve üç karış yükseklikte, “unicorn” a benziyor. s.86”

Bu iki tanım, yukarıda tartıştığımız baş giysilerini daha berrak bir biçimde açıklamaktadır.⁴¹

³⁶ Ö.L.Barkan, “Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri 1545-1659”, *Belgeler*, III/1966, s. 95.

³⁷ Bu örtülerin kumaşlarının canfesten (tanımı için bkz., Pakalın ve Koçu) yapılmış olduğunu öngörmek pek yanlış olmaz kanısındayım.

³⁸ Kitapların adları için bkz., genel kaynakça.

³⁹ Bu, çok genel bir terim olduğu için, tam çevirisini yapmak uygun olmaz kanısındayım.

⁴⁰ Bkz., Pakalın ve Koçu.

⁴¹ Çeşitli kadın başlıkları için bkz., Resim 13, 14, 15. Lorichs.

III. DEĞERLENDİRME

Kitabın önemi bilinmekle birlikte, ilk bakışta kendi örnekleri arasındaki üstün yeri belirlemek zordur. Metni, daha önce yazılmış “seyahatnâme”lerin başka bir örneğidir. Türkiye üzerine yazılan seyahatnâmeler belli bir program gözetir. Bu kalıbın dışına çıkan çok azdır. Bu düzenlemede, genellikle Türkiye'nin coğrafya konumunu, tarihini, devlet düzeni, din ve törelerini içeren bir temel bilgi bölümü vardır. Klâsik Yunan ve Lâtin yazarlarına dayanarak yazılan bu bölümdeki bilgiler, hemen her gezgin tarafından yinelebilir.⁴² Bazen, bütün seyahatnâme, bu konuların, yazarın kendi görüşleri, gözlemleri ve başka seyahatnâmelerden aktarmalarıyla genişletilmesinden oluşur.

Nicolay, bilinen düzeni gözetmektedir. Eserinde, Ovid, Strabo, Polibio, Plinio, Zonares, Herodot, Ptolemaios, Xenophon, ve Mela'nın adları geçmektedir. Bunların dışında, yazarın devrinin önemli seyahatnâmelerini ve Avrupa'lı tarihçilerin yazdıklarını dikkatle okuduğu gözden kaçmıyor. Yalnız, bunları aldığı kaynakların adını vermeden aktarmıştır. Örneğin, Makedonya'lı Falanj'lar ve bunlarla, yeniçeriler arasında kurulan benzeşme (bkz., s. 24) Giovio'nunki ile aynıdır.⁴³ Haseki Sultan'ın, 1545'lerde Saray-ı Cedid'te oturduğunu, daha önce Bassano da Zara'dan öğreniyoruz.⁴⁴ Nicolay'ın bunu Zara'dan mı aktardığı, yoksa kendi gözlemlerini mi yazdığı anlaşılamiyor. Fakat, aynı eserden, *Archent* (arak veya Arap şerbeti)⁴⁵ ile ilgili parçayı kitabında kullanmıştır.⁴⁶ Edirne kenti üzerine yazdıklarının bazı bölümleri, Ramberti⁴⁷ ile benzeşiyor. Postel ve Menavino'dan⁴⁸ da yararlandığı, bazı bölümlerde açıkça belirgindir.

Desenlerine gelince; bunların gerek kompozisyon, gerekse teknik çizim ve baskı açısından ön örnekleri, yüzyılın ilk yarısında, Nüremberg

⁴² Bu malzemenin sınıflandırılması için bkz., Parry, *a.g.e.*

⁴³ Giovio, *Commentari delle cose de Turchi*, 1538.

⁴⁴ Nicolay, *The Navigations*, s.51, Zara, s. 17b.

⁴⁵ “Archent” denilen içkiyi Babinger, *arak* olarak yorumlamıştır, Zara, s. 36a. Nitekim, Evliya Çelebi, esnaf-ı arakçıyan'dan söz etmektedir, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, cilt 1, s. 661. Fakat bu içki, arap şerbeti de olabilir, tanımı için bkz., Busbecq, cilt 1, s. 53.

⁴⁶ Karşılaştırma için bkz., arkada çevirisi verilen bölüm, s. 53.

⁴⁷ Nicolay, arkada çevirisi verilen bölüm, s. 60, Karş., Ramberti, 9a-b.

⁴⁸ Özellikle Eski Saray hakkında yazdıkları, Menavino ile (s. 134-36) benzeşiyor, karşılaştırma için bak, arkada çevirisi verilen bölüm, s.39. Eski saray hakkında bir Osmanlı kaynağı için bkz., V.L. Menage, “Edirne'li Ruhîye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça”, *İ.H. Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 311-331.

okulunda zaten vardır. Özellikle, Erhard Schöen (? - 1542), Niclas Melde-mann (1529-1531 yılları arasında Nüremberg'de çalıştığı biliniyor), Georg Pencz (c. 1500 - 1550) Daniel Hopfer ve Niclas Stoer (c. 1500-1562/68)in, Türklerle ilgili, tek sayfalara yerleştirilmiş tek figürlerinin tahta baskıları, dizi biçiminde daha önce yayınlanmıştı.⁴⁹

Fakat biraz daha yakından bakılınca, bazı ilginç ipuçları, eserin birçok yönden son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bunların en önde gelenlerinden biri, kitabın yolculuğuna başlayış tarihinden, kitabın ilk ve ondan sonraki baskılarının yayınlanışına kadar, belgelerden izleyebildiğimiz bazı olaylar, bizim kitabın içeriğini, hazırlandığı sanat ve teknik ortamı, Avrupa'nın politik propagandaya eğilim açısını daha açık bir biçimde görmemize ve değerlendirmemize yardımcı oluyor.

1535 tarihini izliyen yıllar, Osmanlı-Fransız diplomasi sahnesinde, en önemli bir devre olarak kabul edilmektedir. Aralarında, kendi alanlarında uzmanlaşmış önemli kişilerin bulunduğu bir elçilik heyeti, 1535-1554 yılları arasında, Osmanlı Devleti ve halkının yaşamını temel konu alarak, belli alanlarda inceleme yapmak amacıyla İstanbul'a gönderilmişti.⁵⁰ Türkiye'ye belli bir görevle gönderilmiş bu gruptan biri Nicolas de Nicolay'dı. Türk giyim-kuşam geleneklerini yerinde ve aslına uygun olarak çizmekle görevlendirilen Nicolay'ın eserini çağdaş örneklerinden ayıran en belirgin özellik, konuya uzman bir görüşle eğilmesidir. Nicolay, gerek kitabının başlığında, gerekse önsözünde, amacını vurgulamakta, "desenlerini, halkın toplumdaki yerini de gözönüne alarak, giyim-kuşam ve süslerini, silâh ve atlarını bütün ayrıntılarıyla ve doğru olarak yansıtmaya çalıştığını" yazmaktadır. Birçok gezginin yapmış olduğu gibi, azınlıklardan ve elçiliklerden öğrendikleriyle yetinmemiş, bilgi aldığı kaynakları, yetkili kişilerden seçmiş inceleme, tanım ve desenlerinin büyük bir bölümünü, onların onayından sonra tamamlamıştır.⁵¹ Dikkati tek bir konuda odaklaştığı için, görüşleri daha keskin ve ayrıntılıdır ve eser bu yönden bir belge niteliğindedir. Desenlerde gerçeğe bağlılığı, ayrıntılarda o devrin Osmanlı bezeme repertua-

⁴⁹ *The Illustrated Bartsch*, cilt 13. Daniel Hopfer'in demir kazıma kalıplarından 230 tanesi, Nüremberg'li matbaacı David Funck tarafından, onyedinci yüzyılda *Opera Hopferiana* başlığıyla yeniden basılmıştır. 1802'de C. Wilhelm Silberberg Frankfurt-am-Main'de, Funck'un numaralarıyla, bunların 92 tanesini bir cilt içinde yeniden çıkarmıştır. Aynı başlığı taşıyan bu albüm, bugün *BM* dedir, *The Illustrated Bartsch*, cilt 17, 135/47. *BM, Prints and Drawings*, cilt 46, cilt 251, cilt 44.

⁵⁰ Bkz., I. Bölüm, not. 1.

⁵¹ Bkz., I. Bölüm, not. 1.

rını yansıtmasıyla daha belirginleşmektedir. Kumaş desenlerine, onaltıncı yüzyıl ortalarına en yaygın üslûbu olan “saz üslûbu” hakimdir (Resim 2, 6, 7). Desenlerin aslına bağlı kalmak için, giysi çizimlerinde kumaş kıvrımlarından yer yer fedakârlık ettiğini görüyoruz. Birkaç sahne dışında, figürler, hareket ve ifadeden yoksun, üstlerindeki giysileri sunan mankenler görünümündedirler. Metinde, kumaşların cinslerine değinilmemişse de, desenler, devrin kemha, serenik, serâser gibi, özellikle saray için dokunan kumaşlarındaki bezemelerin tekrarıdır. Özellikle ‘Saraylı Kadın’ın giysisi (Resim 2) ile, Şahzâde Bayezid’in kemha merasim kaftanı bezemeleri⁵² arasında görülen yakın benzerlik gözden kaçmıyor. “Edirne’li Yahudi Kadın” (Resim 7) in giysisi ise, hem bezeme, hem de renk açısından onaltıncı yüzyıl Osmanlı kumaşlarının en güzel örneklerinden birini sergilemektedir. Nicolay, yazımın başında aktardığım gibi (bkz., s. 1) bu kumaşların bedestende satıldığını söylemektedir. böylece çok önemli iki noktaya dikkat çekilmiş oluyor. Birincisi, zaman zaman çıkan hükümlere rağmen⁵³ gayri Müslimlerin de Türk kadınları gibi giyinebildikleri (Resim 7, 33), ikincisi de, bu değerli kumaşların, saray dışında da geniş bir pazarı bulunduğudur.⁵⁴ Nitekim, bir Edirne tereke defterindeki kayıtlara göre, Sinan b. Abdullah’ın evindeki eşyalar arasında, son derece zengin bir kadın giysisi koleksiyonu yer almaktadır.⁵⁵

Nicolay’ın kumaş deseni çizme gerekliliğini duymadığı sahnelerde, resme birden hareket girmektedir. Bunun en açık örneği, “Sarhoşlar” sah-

⁵² Kaftan hakkında bkz., Atıl, *Süleyman the Magnificent*, Resim 116, s. 186, 316; Rogers-Ward, *Süleyman the Magnificent*, s. 170.

⁵³ İstanbul’daki Hristiyan azınlık kadınların Türkler gibi giyinmemeleri, feracelerinin kara, kuşaklarının yarı pamuklu, yarı ipek, ayakkabılarının siyah ve astarsız olması, kadınlarının ferace yerine Bursa pamuklu dokunmasından kutnu fistan ve açık mavi çakşır, ayaklarına da kundura giyinmeleri, Müslüman kadınlar gibi serâser yaka ve arakiyye tiftikten ince bir külâh giyinmemeleri, giyerlerse de, bunların atlas ve pamuklu olmaları, Ermenilerin de Yahudiler gibi giyinmeleri, yalnız başlarına alaca kuşak sarınmaları, gayri Müslimlerin feracelerinin astarlarının saçaklı, dolamalarının siyah Bursa pamuklusundan olması, iskerlat giymeyip Feriye ve Selânik çuhasından olması hakkında 7 Sefer 976/1568 tarihli bir hüküm tam metni için bkz., A. Refik Altınay, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, (1553-1591) İstanbul 1935, s. 47, 51. Yukarıda adı geçen arakiyye külâhın tanımı ve yapıldığı kumaşlar başı yayınlarda geçmekteyse de, (Pakalın, Koçu, Kütükoğlu) özellikle kadın arakiyyesinin biçimi hakkında açık bir bilgi edinemiyoruz.

⁵⁴ Rogers-Ward, *Süleyman the Magnificent*, s. 120; M. Rogers, *Islamic Art and Design, 1500-1700*, London, 1983, s. 10.

⁵⁵ Ö.L. Barkan, “Edirne Askerî Kassamı’na Ait Tereke Defterleri 1545-1659”, *Belgeler*, III/1966, s. 95.

nesidir (Resim 20). Burada, diğer sahnelerden farklı olarak ilk göze çarpan, giyim-kuşamdan çok ifadedir. Gerek çizgide, gerekse ifadede yansıyan dengeli anlatım, Nicolay'ı sıradan bir desinatör olmaktan çıkarıyor. Yalnız, gravür ustalarının Nicolay'ın desenlerine katkılarının da gözönüne alınması gerekir. Fakat, kitabın ilk baskılarında (Lyon, 1567-1568) yayınlanan ve daha önce üzerinde durduğu kralın izin belgesinde, hem kralın, hem de Nicolay'ın, gravür ustalarının orijinal desenlere bağlı kalmaları üzerinde ne kadar titizlikle durdukları gözönüne alınırsa, baskıda değişiklik yapılmış olması, çok uzak bir olasılıktır.

Eserin bir başka önemli özelliği, basılmak amacıyla hazırlanmış olmasıdır. Baskı sayılarına bakılırsa (çizelge 2), kitap, çağdaşlarının en popüleridir.⁵⁶ Bunun belli başlı nedeni, Nicolay'ın Avrupa'da Osmanlılara duyulan merakı doyuracak en önemli propaganda aracı olan resmi, yazılı tanımla birleştirmesidir. Yazarın politika ve tarih konularına uzaktan bakmasına karşın, giyim kuşam konusunda kendine has bir üslubu olduğu gözlenebiliyor. Her ne kadar, sözlü tanımlar, desenlerdeki bütün ayrıntıları açıklamıyorsa da, devrin giyim-kuşam sözcüklerinin kullanılması (örneğin, zerkülâh (*zarkola*), bozdoğan (*busdeghan*), üsküf (*skuff*), kuşak (*cochiach*), bıçak (*biciach*), anagaç (*anagiach*), şalvar (*salvares*) saye çuha (*şaye*), barani (*barami*), ağaç (baston, *aghac*), mücevveze (*muzavegia*), takke (*taquia*) en azından, Türk kaynaklarını tamamlaması ve desteklemesi açısından önemlidir.

Kitap, Avrupa moda dünyasını da etkilemiştir. Moda, her ne kadar belli bir sınıfın kaygısı ise de, her zaman üzerinde çok durulan bir konu olagelmıştır. Onaltıncı yüzyılda basılan giyim-kuşam albümlerinin sayısı, kısıtlı bir alanda da olsa, modaya gösterilen ilginin arttığını ve hızlı bir yayılma ortamının bulunduğunu ilginin arttığını ve hızlı bir yayılma ortamının bulunduğunu açıkça yansıtmaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında basılan giyim-kuşam albümlerinin çoğunda büyük bir bölüm de Türk kıyafetlerine ayrılmıştır. Bunların en yaygın örneklerinden olan, J.J. Boissard'ın, *Habitus variarum orbis gentium* (Metz, 1581), Abraham de Bruyn'un, *Omni-um pene Europae, Asiae, Africae, gentium habitus* (1581) J. Amman'ın *Gynae-*

⁵⁶ Nicolay'ın, 'Türkiye Seyahatnâmesi'nin, özellikle 1572 Nüremberg baskısının, basılır basılmaz önemli kitaplar arasına girdiği görülüyor, A. Du Verdier, *Bibliotheca Instituta et Collecta, Primum a Conrado Gesnero*, Tiguri 1583, s. 629; *La Bibliotheque D'Antoine du Verdier*, Lyon 1585.

ceum (1582) ve Cesare Vecellio'nun *Habiti* başlıklı⁵⁷ albümlerinde, Türk giysileri için Nicolay'ın eseri model olarak alınmıştır (Resim 23, 22, 3, 10, 25). Basılmış olan bu kıyafet albümlerinin dışında, bugün dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarına dağılmış bulunan ve genellikle, İstanbul'daki Avrupa elçiliklerinde görevli sanatçılar tarafından hazırlanmış birçok giyim-kuşam albümünde Nicolay'ın desenlerinin etkilerini bulmaktayız. Bunlar, ya John White (1585-1593 yılları arasında çalıştığı bilinmektedir) Amman ve Rubens'in desenleri arasında gördüğümüz örnekler gibi⁵⁸ (Resim 28, 32), Türkiye'ye hiç gitmemiş sanatçılar tarafından model olarak kullanılmış ve kopye edilmiş veya konu seçimi yönünden örnek oluşturmuşlardır.⁵⁹ Burada, Melchior Lorichs'in eserine de değinmek yerinde olur kanısındayım. Çünkü, belgesel değeri bilinen ve pek çok kez kaynak olarak kullanılan Lorichs'in albümündeki⁶⁰ bazı desenler, Nicolay'inkinden alınmadır. Özellikle, "Deli" ve "Sarhoşlar", Nicolay'ın desenlerinin kopyeleri gibi görünmektedir (Karş., Resim 20, 21, 29, 30). Yalnız bizi bu iki sanatçının birbirlerinin desenlerini nasıl ve nerede görmüş olabileceklerine yönelten bir ipucu yok elimizde. İstanbul'da görüşmüş olamazlar, çünkü Lorichs'in İstanbul'a varış tarihi (1555), Nicolay'ın Fransa'ya dönüş yılından (1554) daha sonraya rastlamaktadır. Lorichs'in eserinin ilk baskısı 1574-83 yıllarında yani Nicolay'inkinden daha sonra yapıldığına göre, tek olasılık, sanatçının Nicolay'ın kitabını görmüş olmasıdır. Zaten onaltıncı yüzyılın sonundan başlayarak, Türkleri konu alan pek çok kitapta Nicolay'ın desenlerinin kullanıldığını görüyoruz.⁶¹

Gözlemlerinden ve çizimlerinden izlenebildiği gibi, Nicolay'ın görüşleri, mesleği ve görevi gereği, daha çok sanata yöneliktir. Politik görüşlerin-

⁵⁷ Onaltıncı yüzyılın ilk yarısında, tek sayfalara basılmış tek figürler, Nüremberg okulunda pek çok vardır. Bunların üslupları, Nicolay'ın kitabının 1572 Nüremberg baskısına eklenen bölümdekilere benzerliğine bundan önceki bölümde değinmişim. Özellikle J. Amman'ın, daha geç bir tarihte basılan, *Charta Lusoria, Tetrastichis Illustrata*, Nürnberg 1588 başlıklı kitabındaki desenler, altlarındaki şiirlerle, aynı sanatçının elinden çıkmışçasına yakın bir benzerlik göstermektedir. Amman'ın *Gynaecium* adlı eserinde (tam başlığı için bkz., Genel Bibliyografya), "Türk Saraylısı" deseni Nicolay'dan kopyedir. Ayrıca, Boissard ve Bruyn'un kadın giysileri kompozisyonlarının ön örneği de Nüremberg okulunda vardır, *The Illustrated Bartsch*, 13/249.

⁵⁸ Bu desenler bugün BM (Prints and Drawings) dadır. Hakkında geniş bilgi için bkz., T. Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine göre XVI. yüzyılda İstanbul'da Hayat*, Resim 30b.

⁵⁹ Aynı eser.

⁶⁰ Lorichs hakkında bir araştırma için bkz., Eyice, "Avrupalı Bir Ressamın Gözü ile Kanunî Sultan Süleyman".

⁶¹ Özellikle Chalcondyle (*Histoire de la Decadence de l'Empire Grec*, Paris 1577)'de, François de la Boullaye le Gouz (*Les Voyages et Observations*, Paris 1653)'de Nicolay'ın desenlerin kopyelerini görüyoruz.

deki tarafsızlık, devrin önyargılarını yansıtmaktan öteye geçmemektedir. Kendisi içinde olmadığı sürece, tarih olaylarının dışında kalmaktadır. Örneğin, Süleymaniye imâreti yapımının başladığı yıllarda İstanbul'da olduğu halde, devrin en önemli olaylarından biri sayılan bu konuya eğilmemiştir. Fakat, St. Stephano bugünkü Yeşilköy'den Yedikule'ye giderken, Padişahın (Kanunî Sultan Süleyman) caminin (Süleymaniye) yapımı için, taş ocaklarından çok ölçüde taşın kente taşındığı da gözlemlerinden kaçmamıştır⁶² (*The Navigations*, 1585, s. 46a).

Böyle küçük ayrıntılardan da görüldüğü gibi, Nicolay'ın topluma tamamiyle kapalı bir gözle baktığı söylenemez. Örneğin, İstanbul'daki imâretler için yazdıkları, kendinden önce yazılanlardan çok ayrı değilse de, en azından kendi gözlemlerini yansıtmaktadır:

“İmâretlerin en büyüğü Fatih İmâreti. Yıllık geliri 60 000 düka. Üzerleri kurşun kaplı 100 kadar yapının çevresinde, doktorları ve ulemâyı barındıran evler var. Hacı, yolcu, hangi din ve milletten olursa olsun bütün yabancılar, atları ve hizmetlileri ile burada üç gün parasız yemek yiyip kalabilirler. Kentin fakir fukarası için ayrıca 150 kiralık ev daha var. Burada kalanlara, günde bir akçe ve istedikleri kadar yemek bread veriliyor. ... Fransa, İtalya ve İspanya'daki başıboş hastaların bu ülkede bulunmamasına şaşmamalı. ... Kentte, etrafa zarar veren bir hasta veya deli bulunursa, zorla bu hastahanelere getirilip, akılları başlarına gelinceye kadar buralarda tutuluyor. Öteki hastalara da çok iyi bakılıyor. ..., rahatlarına dikkat ediliyor ve tedavileri için ilâç veriliyor, ameliyatları yapıyor. Bunun gibi iki hastahane daha var⁶³ ama bu kadar büyük ve zengin değil (*The Navigations*, 1585, 57 a-b).

Yazarın, Yeni Saray'daki hastahane (hastalar odası) üzerine yazdıkları kısa da olsa, bugün ortadan kalkmış olan bu yapının işleyişini göstermesi yönünden önemlidir:

Padişahın sarayında on doktor var. Bunlar, saraydan 10 akçe gündelik ve yiyecek alırlar. ... Sarayda biri hastalanırsa, bu doktorlardan birinin, hastayı tedavi etmek için sultandan izin alması gerekir. Sonra hasta bu hastahaneye getirilir. Doktoru,

⁶² İstanbul civarındaki taş ocakları için bkz., Ö.L. Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmâreti İnşaatı*, Ankara 1972, cilt 1, s. 351.

⁶³ Sultan Bayezid ve Sultan Selim İmâretleri.

hastayı günde dört kez görmek zorundadır iyileşinceye kadar. Eğer hasta fenalaşırsa, tedavisi saraydaki bütün doktorların yardımıyla yapılır. Buraya bazen, Sultanın izniyle dışarıdan hasta getirilir. Sultanın özel doktorlarından hekim echim bir kısmı Türk, kısmı Yahudi (*The Navigations*, 1585, 93a-b).⁶⁴

Mimarî üzerinde oldukça kısa duran Nicolay'ın, İstanbul bedesteni hakkında yazdıkları şöyle:

“Kapalı, dört kapı ile dışarı açılan, içinde sokakları olan bir yapı. Samur,⁶⁵ kurt, karaca gibi hayvanların kürk ve postları, altın, gümüş; devetüyü kumaş⁶⁶ ince moher⁶⁷; ok hedef, kalın gibi değerli ticaret malları ile dolu. Birçok Hıristiyan esir de, açık artırma ile, vücutlarını gösterip müşteri buluyor. Bir Macar kızın 34 dükaya satıldığını gördüm. ... Bazan uzun bir giysi için kürk 200 düka ediyor, oysa Fransa'da aynı kürkü üç dört misli fiata bulamazsınız. ... Bezestan cuma günler—ki bizim pazar günümüz, Yahudilerin cumartesi günleri gibi Türklerin bayram ve tatil günü—dışında hergün öğleden sonraya kadar açık. ... İstanbul'da, eski giyim-kuşam satan ve bir de altın simli ve iğne işi ipekli kumaş satan pazarlar var (*The Navigations*, 1585, s.62a-b).”

Nicolay'ın mimarî konusunda önemli bir gözlemi de, bugün ortadan kalkmış olan Gelibolu'daki Sinan Paşa ve Sultan Bayezid İmâretleridir (*The Navigations*, 1585, s. 45a-b).⁶⁸

⁶⁴ 1856-57 yıllarındaki saray yangınında ortadan kalkan bu hastane hakkında en geniş bilgiyi, saray doktorlarından Alberto Bobovio vermektedir *BL, Harleian mss, 3409* 1665'de yazılan bu haurat üzerinde bir makale için bkz., A. Terzioğlu, “Alberto Bobovio'nun Tarifine göre Topkapı Sarayı Enderun Hastanesinin 17. Yüzyıldaki Teşkilatı”, *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler*, İstanbul, 15-20. X. 973, cilt 3, İstanbul 1979, s. 874-90. Gelibolulu Mustafa Âli de hastaneden bahsetmiştir, *Mevâidü'n-nefâis* (Gökyay), cilt I, s. 47.

⁶⁵ Slavca sobol kelimesinin Lâtince'ye geçmiş şekli, samur kürkü, *OED*.

⁶⁶ *Chamblat* (*Khamlat*) (Ar.) Aslında, ipek ve devetüyü karışımından yapılan kumaş. Devetüyünden yapıldığı şüpheliyse de onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Ankara geçişinin kılından yapıldığı bilinmektedir, *OED*: Devetüyü kumaş R.

⁶⁷ *Mockado: İtl. moçajordo*'nun bozulmuş şekli. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda giyim-kuşam için çok kullanılan bir kumaş, moher *OED*.

⁶⁸ Sinan Paşa Zâviyesinin yeri bugün bilinmiyor. Ayakta kalan türbesi civarında olmalıdır. II. Bayezid'in damadı, Ayşe Sultan'ın kocası olan Sinan Paşa, Geliboluda'ki zaviyesi için birçok vakıf yapmıştı. Türbe tamir edilmiştir. Zaviye, türbe ve plânları için bkz., İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Selim Devri* (886-926/1481-1520), İstanbul 1983, s. 139.

Osmanlılardaki din hoşgörüsüne değinen Nicolay, Fransız ve Tatlısu Frenklerinin Rumlarla iyi geçinmediklerini ve aralarında evlenmediklerini belirtir (*The Navigations*, 1585, s. 65). Yahudilerin toplumdaki yerleri üzerinde durur. Fatih devrinde, İstanbul'un yeniden iskânı için İspanya'dan getirilen Yahudiler ve sonra Ermeni ve Karamanlılar için söyler der:

“Bütün Türkiye ve Trakya'da Yahudi sayısı çok fazla. En çoğu da İstanbul'da. Ülkedeki en önemli ticaret işleri ve hazır para bunların elinde. Aralarında mükemmel zenaatçılar var, özellikle İspanya ve Portekiz'den sürülerek Türkiye'ye gelenler arasında. Hıristiyanların zararına, Türklere pek çok buluş, sanat, ve top, tüfek, barut, saçma ve başka savaş gereçleri yapmayı öğretiyorlar. Bir de, bu ülkelerde ilk basımevini kurmuşlar. Rumca, Latince, İtalyanca, İspanyolca ve İbranice, güzel karakterli harflerle çeşitli kitaplar basıyorlar. Yalnız Arapça ve Türkçe kitap basma izinleri yok. Levant'ta konuşulan bütün dilleri biliyorlar ki, bu, ticaret hayatında yararlı oluyor. Çok zaman tercüman olarak görevlendiriliyorlar. ...

Ermeni'ler, İstanbul ve Pera'da oturuyor. Çoğu devetüyü, sa-ye çuha, moher ve Suriye halısı (?) ticareti ile uğraşiyor. Fakirleri de bahçivanlık yapıyor. ...

Karamanlılar da İstanbul'da, Yedikule'ye yakın bir cadde civarında yaşıyor ve elişî ticareti yapıyorlar. Özellikle sarraflık ve el işinde Bedesten yakınında dükkânları olan sarraflar arasında en mükemmel ustalar ve en zenginler bunlar. Karamanlı fakir kadınlar ise, şehirde yumurta, peynir, tavuk ve şifalı otlar satıyor (*The Navigations*, 1585, 130b-131a, 133, 128).”

Nicolay, Osmanlı ülkesindeki ticaret ve ticaret mallarına ilgi göstermekle birlikte, fiatlardan ancak birkaç yerde sözediyor. Bunlardan biri, Sakız adasındaki Avrupalı'ların borsasını anlatan bölümdür:

“Sakız Burnu (Cape Mastico), sakız ağaçlarının yetiştirildiği ve toplanan sakızın getirildiği yer. Toplanan sakız dört bölüme ayrılıyor: 1. Trakya 2. Batı İtalya, Fransa, İspanya, Almanya 3. Küçük Asya Türkiye 4. Suriye, Mısır, Berberistan. ... Bu dört grup sakızın tümü, yaklaşık 140 sandık, sandıkların herbiri 80 İstanbul okkasına eşit iki kantar ağırlığında. Her okka dört pound⁶⁹ ediyor. Bir kantar 50 kron dege-

⁶⁹ Pound, ağırlığı devirlere göre biraz değişen bir ağırlık ölçüsüdür, yaklaşık olarak 453.592 gram.

rinde ve böylece her sandık 100 krona satılıyor. (*The Navigations*, 1585, s. 37).”

Fransızların Türkiye’de ticaret konusuna da kısaca değinen Nicolay, Fransız elçilerinin genel olarak Venedik’lilerin ve Floransa’lıların rehine ve tutsakları gibi, kentte oturduklarını, bunun padişahla iyi ilişki, birlik ve dostluklarını korumak için olduğu kadar, İstanbul’da ve bütün Levant’ta, Fransızların alışveriş yapmaları ve mal ticaretlerini daha kolay yürütebilmeleri amacıyla olduğunu belirlemektedir. (*The Navigations*, 1585, s. 65b).⁷⁰

Şimdiye kadar açıklamaya çalıştığım gibi, Nicolay’ın “Türkiye Seyahatnâmesi’ne”, yorulmaz çalışmasının olumlu bir sonucu olarak bakabiliriz. Özellikle, onaltıncı yüzyıl kadın giysileri konusunda, ilk elden verdiği bilgilerle, resimli Osmanlı kaynaklarında eksik kalan önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bundan sonraki bölümde yer alan doğrudan aktarmalar ve resimler, kitabın içeriğini daha iyi açıklayacaktır.

IV. BASKI TEKNİKLERİ HAKKINDA KISA BİR AÇIKLAMA

Türkçe’de baskı tekniklerinin bilimsel bir “teknoloji”si şimdiye kadar yapılmadığı için, bunlara yeni terimler bulmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bazen tek bir sözcükle anlatılamayan teknikleri burada yabancı dilde bırakarak, kısaca açıklamak yararlı olur kanısındayım.

Teknik ayrımlar ve yapımda kullanılan gereçler gözönüne alınırsa, gravür (Fr: gravure, İng: engraving, İt: incisione, Alm: kupferstecher) ve kâğıt üzerinde gravürde ayırımı güç olmakla birlikte etching (İng.) (Fr: eau-forte, Alm: holzschnitt, İt: incisione all’aquaforte) birbirinden farklı tekniklerdir. Gravür, hakkâk kalemi (burin) ile, genellikle bakır üzerine oyularak yapılmakta, sonra bu levha mürekkebe batırılmakta, levhanın yüzeyi silinince, mürekkep sadece oyuklarda kalmaktadır. Kağıda basıldığı zaman, çizgiler, dokununca bile hafifçe hissedilebilecek biçimde kabarıktır. Etching tekniğinde ana kural şudur: desen, hakkâk kalemi ile madenî levhaya değil, madenî levhayı kaplıyan ve aside dayanıklı bir zemin üzerine

⁷⁰ Pera’daki ilk elçilik, bugünkü yerinde Fransızlar tarafından kurulmuştu (1535), Eyice, “İstanbul-Tarihî Eserler”, *IA*, Avrupa’lı elçilerin bir kısmının, onaltıncı yüzyılın ilk yarısında, bugünkü Yeniceami ile Eminönü çevresinde yer alan Yahudi mahallesinde konakladıklarına ait belgeler vardır, Bertelè, *Il Palazzo*, s. 42-43. Macaristan-Avusturya İmparatorluğunun elçiliği ise İstanbul’un içindeydi. Bunların, onyedinci yüzyılın ortalarına kadar, Çemberlitaştaki Elçi Hanında kaldıkları bilinmektedir, Eyice, “Elçi Hanı”. Nicolay’ın anlatımından, Fransızların da İstanbul’un içinde ayrıca bir yerleri olduğu anlaşılıyor.

çizilir ve sonra bu levha aside batırılır, çizilen desen asitle aşınır. Her iki baskı tekniğinde, desenin kâğıt üzerindeki görünüşü aynıdır. Yalnız, etching yumuşak bir zemine ve daha serbest çizilebildiği için, çizgiler daha kıvrak ve rahattır.

Bunlardan daha eski bir teknik olan tahta kalıp basma (İng: woodcut, Fr: gravure surbois, Alm: Holzstock, İtl: incisione su legno veya silografia), tekniğinde ise, adından da anlaşılacağı gibi, tahta bloklar kullanılır. Bunlar, armut, firavuninciri, kaynağacı, akgürgen gibi yumuşak keresteli ağaçlardan, damarları doğrultusunda uzunlamasına kesilmekte ve düzleninceye kadar rendelenmekte, çatlamamaları ve eğrilmemeleri için iyice kurutulmaktadır. Sanatçı desenini ya doğrudan doğruya bu tahta blok üzerine çizmekte veya, üzerine desen çizilmiş kâğıt, bu bloğa yapıştırılmaktadır. Deseni kesen sanatçı cutter çakıya benzer bir bıçakla, çizgilerin kenarlarından bütün zemini oyarak çıkarmakta, desen bitirildiği zaman, çizgilerden oluşan kabartma bir ağ görünümünü almaktadır. Sonra yüzey mürekkeple kaplanmakta ve mürekkep, bu kabartma çizgiler üzerinde kalmaktadır. Baskı bazan normal bir baskı makinasıyla, bazan elle yapılabilmektedir.⁷¹

BÜYÜK SARAY VEYAHUT KADINLAR SARAYI:

(*The Navigations*, 1585, s. 53a-56a) (Resim 2, 4, 6).

Kentin ortasında, II. Mehmed tarafından yaptırılan bu sarayın çevresi 2000 *pace* (adım)⁷² 15 *cubit* (10-12m)⁷³ kadar yükseklikte ve buna yakın kalınlıkta, kalın, kulesiz duvarlarla çevrili. İki kapısı var. Biri, her zaman açık ve önünde harem ağaları nöbet tutuyor. öteki ise hemen hemen hiç açılmıyor. Sarayın içinde, mutfaklar ve başka gerekli işler için ayrılmış bölümleri içeren çeşitli küçük konutlar yer alıyor. Padişahın (*Great Turk*)⁷⁴ karıları ve cariyeleri bu sarayda oturuyorlar. Bunların sayıları 200'den çok

⁷¹ Bu baskı teknikleri için bkz., Griffiths, *Prints and Printmaking*, Bu kitabın arkasında, bütün kitap baskısı teknikleri için genel bir kaynak listesi vardır, Ivins, *How Prints Look*; Hind, *An Introduction to a History of Woodcut*; Hind, *A Short History of Engraving and Etching*.

⁷² *Pace*: Adım(R). Yürürken atılan adımlar arasındaki uzaklık. Yaklaşık olarak 30 inch (1 inch: 25. 4mm veyahut Romalı'larda, aynı ayağın birbiri ardına attığı adımlar arasındaki uzunluk, yaklaşık olarak 58 *inch* (*OED*). Bu uzunlukları metrik sisteme çevirince yaklaşık olarak 2900 m oluyor.

⁷³ *Cubit*: dirsekten orta parmağa kadar olan ve 18'den 22'inch'e kadar değişen bir ölçüdür (*OED*).

⁷⁴ *Great Turk*, Avrupa'luların Padişaha verdikleri isim.

ve çoğunluğunu Hristiyan kızlar oluşturuyor. Bazıları, Eski Yunanistan'dan, Macaristan, Sırbistan, Mingrela,⁷⁵ İtalya ve diğer Hristiyan ülkelerinden kara ve deniz korsanlığı yoluyla alınıp getirilmiş, bazıları ise, Padişaha sunulmak üzere, önce tacirler, sonra da Beylerbeyi, paşa ve ağalar⁷⁶ tarafından satın alınmış. Padişah, Eski Saray'da, harem ağalarının nezareti altında, bunların giyim-kuşamlarını, yiyeceklerini ve eğlencelerini sağlıyor. Her on cariyenin bir kalfası var. Bunlar, cariyeleri yönetiyor ve her türlü işleme ve dikiş öğretiyor. Sarayı yöneten capiangassi (kapağası) da hadım ve gündeliği 60 akçe.Yılda iki kez saraydan ipek giysi veriliyor. Yönetimi altındaki 40 harem ağası, Padişahın canı istediğinde yanına aldığı kadınların gündelik işlerini görüyorlar. Padişahın, cariyelerden birinden çocuğu olursa, bu cariyeye sarayın diğer kadınlarından ayrılıp, maaşı ve emlâki artırılıyor. Eğer çocuk erkekse, zamanla İmparatorluğun varisi olabiliyor. Çocuğu olmıyan diğer cariyeler, Spachis (sipahiler) veya başka saray görevlileri ile evlendiriliyorlar. Padişahın ve harem ağalarından başka, önemi ne olursa olsun kimsenin haremdeki kadınları görmesine izin verilmiyor. Sizlere, bunların giyim-kuşam yöntemlerini gösterme olanağı bulmak amacıyla, rahmetli Barbaros'un (Hayreddin Paşa) hadımlarından, Ragusa'lı Zafer Ağa ile dostluk kurdum. Çok ince ve erdemli bir kişi olan Zafer Ağa, çocukluğundan beri sarayda yetiştirilmiş. Benim, bu kadınların giyim-kuşamlarını görme isteğimi sezer sezmez, merakımı gidermek için, iki sokak kadını, her türlü malın satıldığı *bezestan* dan aldirttiği çok zengin giysilerle kuşattı. Sizlere sunmak için bunların desenlerini yaptım.

RUM KADINLARI VE PERA'LI FRENK KADINLARI

(*The Navigations*, 1585 s. 65b-68a) (Resim 33).

Rum kadın ve kızlarının ve Pera'lı Beyoğlu'lu Frenk kadınlarının giyim-kuşamları öyle gösterişli ki, görmemiş olan inanmakta güçlük çeker. Yalnız güzel olmak ve güzel giyinmek için özen göstermekle kalmaz, kilise veya hamama giderken daha da çok süslenir, bütün servetlerini takarlar. Şehirli ve tacirlerin karıları, kadife, saten, crymson⁷⁷ ve dimişki kumaş-

⁷⁵ Kafkasya'da, Batı Kafkas dağlarının güney eğintisi ile Karadeniz arasında uzanan ve ovasının aşağı bölümünü de içine alan bölgenin adıdır. Nüfusları 250 000 kadar olan Mingrelialılar, ırk olarak Gürcülere yakındır. Bölge 1867'de Ruslar tarafından alınmıştır, S. Öngör, *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul 1961.

⁷⁶ Nicolay "captain" sözcüğünü, ordunun ileri gelenleri için kullanmıştır.

⁷⁷ Fes rengi. (R)

tan,⁷⁸ kenarları dantel bantlarla çevrili,⁷⁹ altın, gümüş düğmeli, daha az zenginler, tafta ve desenli Bursa ipeğinden⁸⁰ elbiseler giyer, birçok zincir, yüzük, bilezik, kolye⁸¹ plaka⁸² ve bazısı değerli, bazısı daha az değerli taşlarla işli başka mücevherler takarlar. Genç kız ve yeni evli kadınlar, başlarına, çevresine 5 cm. kadar kalınlıkta, inci ve değerli taşlarla işli ipek ve sırmalı bantlar sarılmış, fes rengi saten veyahut sırmalı desenli kumaştan yuvarlak şapkalar giyerler. Feraceleri, Türk kadınlarınınki gibi selvi yeşili taftadandır. Bazan öyle giyinirler ki, bunları sokakta yürürken gören erkekler orman perisi nymph sanar. Böyle zamanlarda, özellikle evli kadınlar, kocaları istedikleri gibi giyinmelerini sağlayamıyorsa, bunu yapabilecek bir iki erkek dost bulur. Bu, çok olağan ve ülkenin geleneklerine de uygun. Yaşlı kadınlar da, aynı şeyleri daha az süslü bir biçimde ve çok güzel giyinirler. Giysileri, arkası baldırlara kadar inen beyaz ketendendir. Dul kadınların feraceleri ise safran sarısıdır.

YENİÇERİ OCAĞININ ORTAYA ÇIKIŞI VE İLK KURULUŞU

(*The Navigations*, 1585, s. 73a-75a).

Yeniçeriler, anne ve babalarının ellerinden alınıp öz inançlarından ve İsa'nın ışığından vazgeçirilip, düzmece peygamber Muhammed'in karanlık ve kör dinini kabul etmeye zorlanan kişilerdir. İlk kez, Türklerin 7. padişahı II. Murad tarafından kurulan bu müessese, oğlu ve vârisi İstanbul fâtihi ve Doğu imparatorluğu saltanatını yolsuzca elde eden Mehmed tarafından genişletilmiş ve bugün sayıları 12000'i bulmuştur ki Padişahın ordusunun başlıca gücünü ve en yetenekli bölümünü oluşturur. Murad ve sonraki sultanlar, bunların yardımı ile pekçok savaşı kazanıp, Doğu'yu elde ettiler. Yeniçerilerin bu savaşlardan yenildikleri hiç görülmedi. Düzenleri, Büyük İskender'in imparatorluğunu genişletmek için kullandığı Makedonya'lı (*Phalangue*) *falanj*ların devamcısından başka birşey değil. Onun

⁷⁸ Genellikle ipek ve bezeme dokumalı kumaş (*OED*), Şam taftası Kütükoğlu, 1640 tarihli *narh defteri*, s. 62, 117.

⁷⁹ Passament lace (*The Navigations*, 1585), passamani (*Le Viaggi*, Venezia, 1580).

⁸⁰ Figured silkes (*The Navigations*, 1585), seta figurata di Bursia (*Le Viaggi*, Venezia, 1580).

⁸¹ Carquants, (*The Navigations*, 1585), altre garniture di pietre, carcame (*Le Viaggi*, Venezia, 1580), carquan (*Les quatre premiers*, Lyon, 1568): Süs için takılan yaka veya gerdanlıklar, genellikle altın ve mücevherlerle bezeli olur (*OED*).

⁸² Tablet (*The Navigations*, 1585): Değerli maden veya taştan yapılan yassı biçimli takı, süs (*OED*).

imparatorluğu üstüne oturan Türkler, eski Makedonya krallarının harp eğitimlerini taklit ediyorlar anlaşılır. Bununla birlikte, silâhları arasındaki ayrıcalık gözle görülebilecek kadar açık. Makedonyalılar, başlarını tulgalarla, göğüslerini de zırhlarla⁸³ örtüyorlar ve uzun kargılar,⁸⁴ arkalarında, gerektiğinde ve kılıçla teke tek savaştıklarında kendilerini korumak için demir dökme ve kalkan⁸⁵ taşıyorlardı. Yeniçeriler ise, hiç değilse büyük bir bölümü, başka silâhlar da kuşanıyorlar. Örneğin, bir hançer⁸⁶ ve eğri kılıçları,⁸⁷ ve kuşaklarına asılı küçük bir baltaları, bir de çok ustaca kullandıkları fitilli tüfekleri⁸⁸ var. Bazıları yarım kargılar⁸⁹ taşıyor. Çok acımasız görünmek amacıyla, sakallarını dudaklarının üstüne kadar uzatıp, bıyıklarını da uzun, kalın ve gür bırakıyorlar. Saçlarını dibinden kazıyıp, yalnız tepelerinde bir demet saç uzatıyorlar. Eğer düşmana yakalanırlarsa börtlelerini çıkarıp, bu korkunç görünüşleri ile onları korkutuyorlar. Dehşet verici, çirkin ve korkutucu görünüşleri, tarihin tanık olduğu zalim Caligula'nınkinden farklı değil. Yılda iki kez, Azamoylan (acemioğlanlara) verildiği gibi, bunlara da Saraydan, kaba mavi çuha⁹⁰ giysi ve başlarına, tulga yerine garip bir külâh veriliyor. Bu külâh, ince, beyaz keçeden, adına *zarkola* (zerkülâh)⁹¹ diyorlar. Külâhın başa oturan kısmının çevresinde altın dokumalı bir süs dolanıyor. Bunun, alnın üstüne gelen yerinde, dikine duran gümüş ve yaldızlı bir tüp, çok değerli olmayan taşlar ve yakut ve turkuazla süslü, bu tüpün içine de kuş tüyleri sokulmuş. Bu, her yeniçeriye değil, yalnız savaşta yararlık gösterenlere verilen bir nişandır.⁹²

10, 100 ve 1000 kişilik gruplar halinde sınıflandırılmışlar. Savaşa katılan her on yeniçeri için bir çadır veriliyor. Onuncusuna Oda Bassı (oda-başı) deniyor. Odun kesme, çadırı düzenleme, yemek hazırlama ve nöbet tutma, aralarında işbirliği ile yapılıyor. Bu eşitlik düzeni sayesinde, kar-

⁸³ Sallets, curates, (*The Navigations*, 1585).

⁸⁴ Long pikes, *Aynı eser*.

⁸⁵ bucklers of yron cast or shields, *Aynı eser*.

⁸⁶ dagger, *Aynı eser*.

⁸⁷ cemiterre için Türkçe'de çeşitli kılıç adları vardır. Çok az kıvrık kılıca *Gaddare*, biraz daha eğri olana *Acem kılıcı* denilmektedir. Marsigli, II/13. Marsigli'nin bu eserin bir bölümünün çizimleri, Ahmed Cevad Paşa tarafından kopye edilmiş ve bazı silâhların isimleri de Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserin tam başlığı için bkz., genel kaynakça.

⁸⁸ long harquebus (*The Navigations*, 1585).

⁸⁹ half pikes, *Aynı eser*.

⁹⁰ course blew cloth, *Aynı eser*.

⁹¹ R.E. Koçu, *Türk Giyim Kuşanım ve Süsleme Sözlüğü*, Ankara 1967.

⁹² Karşıklık, *Aynı eser*.

deşlik, rahatlık ve inanılmaz bir uygunlukla bir arada yapıyorlar. Her yüz yeniçeriden birine bir Bolucz Bassı (bölükbaşı), her bin tanesine bir *chec-haya* (keykâhya) bakıyor. Hepsinin üstünde de bir Ağa var ki, ağanın ünü ve yetkisi büyük. Yüksek tabakalı bu görevlilerin hepsi atlı ve görünüşleri ve giyim-kuşamları yeniçerilerinkinden ayrı. Yeniçeri günlüğü 4 ve 8 akçe arasında değişiyor. Maaş, hiçbir kayırma gütmeden, yeniçerinin değerine, savaş yeteneğine, katıldığı savaşlara ve savaştan gösterdiği yiğitliğe göre ayarlanıyor. Her üç ay sonunda, eski Yunanlılarda olduğu gibi, “yeni ay” anlamına gelen ve “neomenies” denen bir ücret alıyorlar.⁹³ Bu yeniçeriler, sayı, güç ve yetki yönünden güçlü olduklarını bildiklerinden, bu üstünlüklerini zora baş vurarak kullanıyorlar. Padişahları ölür ölmez, kara ve deniz ticaretiyle uğraşan ve genellikle İstanbul, Pera veya Galat, Edirne, Selanik, Bursa ve imparatorluğun buralara gelip giden Yahudi ve Hristiyanların bütün paraları, ticaret malları ve taşınabilir eşyalarını yağma etme hakları vardır. Bu tür yağma, kendilerine bir çeşit ödül olarak bağışlanmadıkça yeni sultana sadakat yemini etmezler.

KENTTE VE SARAYIN KAPISINDA DEVAMLI DURAN YENİÇERİLER (*The Navigations* 1585, s. 76a-77a) (Resim 34).

Bunların bazıları evli bazıları bekâr. Barış zamanında, bekârların oturması için kentte iki yer ayrılmış. Kentteki kavga döğüş ve hırsızlıkları önlemek için, bunlardan 40-50 tanesi sırayla, gece gündüz sokaklarda nöbet tutuyor. Rütbeleri ne olursa olsun, ellerinde Hint kamışından veya başka tahtadan yapılmış bir değnekten başka bir silâh taşımaları yasak. Bunların yaşamları şöyle: aşçı ve kâhyalarına harcamaları için birkaç akçe gündelik ayırıyorlar. Daha az gündelik alan, daha çok alana hizmet ederek, onun ücretinden yararlanıyor. Böylece, kadına gerek duymaksızın bütçelerini düzenliyorlar. Evli olanlar Rumeli ve Anadolu'daki köy ve kentlerde karıları ile birlikte yaşıyor ve kendilerine göre iyi maaş alıyorlar. Evli veya bekâr, yeniçerilerin bir kısmı, hangi devletten olursa olsun Osmanlı sarayına herhangi bir iş için gönderilen elçilerin hizmetinde, ülkenin çeşitli yerlerine yollanıyor. Her elçinin kendisini, evini ve ailesini koruması için hizmetine 6 veya 8 yeniçeri veriliyor. Eğer, elçi ve ailesine zarar vermek isteyen çıkarsa, bu yeniçerilerin, suçluların karınlarına ve kaba etlerine bazan da tabanlarına, ellerindeki sopa ile vurarak cezalandırma yetkileri var ki, kimse bunların yetkisine karşı gelmeye cesaret edemez. Elçi-

⁹³ Kelime Grekçe'den aynen alınmış.

nin hizmetindeki yeniçeriler, gündeliklerinden 4 akçe fazla alırlar. Bundan başka, elçinin yeterli hizmet ve yetenekleri için verdiği iyi rapordan sonra, Padişah ücretlerini arttırır veyahut *spachi* (sipahilik), *zainliğeles* (zaynoculuk?)⁹⁴ve *zagarzi* (zağarcılık) gibi daha yüksek bir mevkiye atanırlar. Yaşlanıp, yeniçerilik statüsünden çıkarılınca, *assaries* (hisar eri),⁹⁵ yani kale ve kent muhafızı olarak görevlendirilir, başları kale muhafızı atanır ve hepsi eski ücretlerini almaya devam eder. Bu nedenle, hiçbiri mutsuz bir yoksulluğa sürüklenmez ve her zaman refah içinde yaşarlar.

100 YENİÇERİNİN BAŞI, BÖLÜKBAŞI (*The Navigations*, 1585, s. 78a)
(Resim 24).

Saraydan 60 akçe gündelik, bir at ve bu atın gideriyle, resimde görülen giysileri alırlar. Odaların veyahut çadırcıların başı olan odabaşılar da bölükbaşılar gibi giyinirler, yalnız gündelikleri 40 akçedir. Şimdi sayılarını 300-400 kadar. Görevleri, padişah camiye veya sefere giderken süslü kışumlu atlarla ve çok düzenli olarak yeniçeri taburunun önünde, ellerinde Türk tipi kargı,⁹⁶ eğerlerinin önünde, yuvarlak kalkan⁹⁷ ve buzdوغان⁹⁸la geçmektir. Atlarının üstünde, başlarında büyük tüylü sorguçlarıyla, uzaktan son derece mağrur onurlu ve korkutucu ve böyle bir gösteride, 400 kadarı, bizim 1000 atımızdan daha çok görünür. Bunlar yaşlanıp, harp görevinden çekilince, aynı maaşla kalelere atanırlar.

SOLAKLAR, PADIŞAHIN DEVAMLI MUHAFIZI VE OKÇULARI:
(*The Navigations*, 1585, s. 80a-b).

Bunlar 300 kişi. Yeniçerilerin en güçlüleri ve en yetkin okçuları arasından, Padişahın koruma görevlisi olarak seçilirler. Hepsi aynı tip, dımışkî veya beyaz saten üniformalıdırlar. Bu giysinin arkası uzun, önü kısa ve

⁹⁴ Postel, aynı kelimenin yazılışını *zajnogiler* olarak vermiş (*Des histoires orientales et principalement des Turkes*, Paris 1575, s.312) ve şöyle açıklamış: 'Je ne veux point icy mettre en Camp les *Zajnogiler* ou artisans e gents de mestier qui ont gages du Prince les ungs, les autres exemptions, les autres privileges car ils font un grand et indincible nombre, pour toutes necessités, gu'il faut en un camp, le guel ie peuse auoir asés descrit'.

⁹⁵ Aynı kelime kitabın başka bölümlerinde (*The Navigations*, 1585 s.46), *assareli* olarak geçiyor.

⁹⁶ A lance or light spere often their fashion.

⁹⁷ roundel (rotella, *Le viaggi*, Venezia, 1580): küçük yuvarlak kalkan (*OED*).

⁹⁸ busdeghan (buzdoğan veya bozdoğan): Gürzün Türkçe adıdır. Bu çeşit harp silâhlarına "topuz" veya "şesper" de denilirdi. (Pakalın).

etekleri, altın, gümüş simli bir kuşağa sokulmuştur. Başlarında yüksek, beyaz keçeden bir külâh ve bunun ucunda, değerli, deve kuşu tüylerinden bir sorguçları vardır. Silâhları eğri kılıç,⁹⁹ ellerinde altın yaldızlı ve gerilmiş ve bir okla atmaya hazır bir yaydır, sırtlarında bir sadak taşırlar. Padişah camiye veya sefere giderken, çevresinde ikişer ikişer yürür, gerektiğinde ve yahut padişah istediğinde, saygısızlık olmasın diye ona arkalarını dönmeden katmak için, solaklar sağında, sağ elini kullananlar sol tarafında yer alırlar. Bu yüzden bunlar, *solaquis* veya *czolachers* (solaklar) olarak adlandırılır. Padişah memlekete çıktığında bir akarsudan geçmesi gerekirse, bunların da su içinde yürümleri gerekir. Eğer su dizlerine kadar gelirse 50 akçe Padişah'tan para alırlar. Eğer su çok hızlı akıyor ve derinse, at üzerinde geçerler. Her nehri geçişte böyle bir mükâfat aldıkları sanılmasın. Bu parayı yalnız ilk nehri geçişte alırlar. Gündelikleri 12-15 akçe arasında değişir. Diğer yeniçeriler gibi, saraydan yılda iki kez giysi ve at verilir. Bunlar, diğer yeniçeriler gibi nöbet tutmaz ve her zaman saraya gitmezler, yalnız padişah camiye ve sefere gittiğinden yanında bulunurlar. Solach Bassi (solak başı) olarak adlandırılan iki kaptanları vardır. Herbirinin günlükleri 60 akçedir. Diğer ihtiyaçları başka captain ağalarının gibi saraydan karşılanır. Atlıdırlar.

PEYKLER VEYA PADİŞAHIN UŞAKLARI (*The Navigations*, 1585, s. 82a-b) (Resim 35)

Solaklardan başka, Padişahın 40 uşağı var. Bunların hepsi Fars olduğundan kendi dillerinde peicz peyk olarak adlandırılıyolar. Gündelikleri 8-10 akçe. Saraydan yılda iki kez saten ve dımışkî, türlü renkli ve desenli giysi veriliyor. Yüksek, gümüş yaldızlı, scuff (üsküf) denilen bir başlık giyiyorlar. Bu üsküflerin çevresi, bazısı değerli, bazısı yalancı taşlarla süslü, tepesinde uzun bir demet devekuşu ve daha küçük çeşitli ender kuşların tüylerinden oluşan bir sorguç var.¹⁰⁰ Bellerinde bezden veyahut altın simli ipekten çok değerli bir *cochiach*¹⁰¹ (kuşak) beli üç defa dolayacak uzunlukta. Buna, fildişi veya balık kemiği kakmalı bir *biciach* (bıçak) sokuyorlar. Bir ellerinde *anagiach* (anacak)¹⁰² diğer ellerinde, içi şeker şeker candie dolu bir mendil taşıyorlar ve güç kazanmak ve baygınlıklarını önlemek için bunu

⁹⁹ cemiterre, türlü kullanılışları için bkz., Yeniçeri ocağının ortaya çıkışı ve kuruluşu bölümü, not 81.

¹⁰⁰ Sorguç türleri için bkz., Pakalın ve Kütükoğlu, s. 223-24, s. 424.

¹⁰¹ Kuşak türleri için bkz., Kütükoğlu, s. 410.

¹⁰² Bir çeşit küçük balta (Farsça).

yyorlar. Genellikle padişahın önünde, durup dinlenmeden parmaklarının ucunda zıplıyarak koşuyorlar, yolları üzerinde bir düzlüğe veya çayırlığa gelince, birden yüzlerini ona dönerek, belli bir uzaklığı arka arka gidip, yüksek sesle *Alau Deicherin* (Allah-ü kerim) diye haykırıyorlar. Bunların hızlı koşma yeteneklerinden, başka önemli işlerde de, örneğin, imparatorluğun uzak yerlerine acele haber göndermede de yararlanılıyor. Ulaşacak haberi alır almaz, saygıyla izin alıp, yine yüksek sesle *sauli, sauli* (savulan, savulun) diye bağırarak, kalabalığın arasında, tavşan gibi zıplıyarak sıyrılıyorlar. Gece gündüz dinlenmeden koşabiliyor ve Türkiye'deki en hızlı koşan attan daha çok yol katedebiliyorlar. Bunların, gençliklerinde, dalaklarını bir şekilde yedikleri söyleniyor, fakat bu sırlarını son derece gizli tutuyor, dünyada hiç kimseye söylemiyorlar. İstanbul'da pek çok kimse bu görüşü doğruladı. Aynı şeyi, Sultan Bayezid zamanında genç bir köle olarak sarayda yetiştirilen Giovanni Antonio Menavino da yazmıştı.

AŞÇILAR VE PADİŞAHIN HİZMETİNDEKİ DİĞER MUTFAK GÖREVLİLERİ VE TÜRKLERİN YEMEK YEME TÖRELERİ

(*The Navigations*, 1585, s.90a-91b) (Resim 36).

Padişahın mutfağındaki aşçı ve diğer görevlilerden, bunların hayat şartları, ücretleri ve görevlerinden bahsetsem, saygısızlık etmiş veya amacından ayrılmış sayılmam sanırım. Acemioğlanlar (*azamoglans*) ve ustaları da içinde sarayda 150 aşçı var. Aralarından en ustası ve tecrübelisi Has Mutfağa seçiliyor. Aşçıbaşının gündeliği 8-10 akçe, acemioğlanlarınkı ise 3 akçe. Yılda bir kez giysi veriliyor saraydan. Yemeği hazırlayıp pişirmek için has mutfağın fırını ayrı. Yemeği is kokusuz pişirip, porselen tabaklara koyup, Padişaha sunulmak üzere *cecigners*¹⁰³ (çaşnigirlere) veriyorlar. Yemeklerin tadına bakmak sultanın huzurunda oluyor. Diğer aşçılar, geri kalan saray müsdahdemi için pişiriyorlar ve bu yemekler, saray nizamlarına göre dağılıyor. Saray mutfağının ve has mutfağın dört başı var: *hargibassı* (harcıbaşı) mutfağın sorumluluğu, düzeni ve aşçı ücretlerinin dağıtımından sorumlu. Gündeliği 1 düka karşılığı olan 60 akçe. Yılda bir kez saraydan giysi veriliyor. *Emimmutpagi* (mutbak emini) vekilharç. Mutfağın masrafı ve parasının dağıtılması ondan soruluyor. 60 akçe gündelik ve büyük *Bairam* (bayram)da padişahın isteği üzere bir giysi alıyor. *Chechaia* (kahya) mutfağa girip çıkkanı denetlemek, aşçılar arasında çıkan ayrıcalıklara bakmakla görevli. Günlüğü mutbak eminininki gibi. Dördüncüsü *muptarıpagı* (mut-

¹⁰³ cesignir (Le viaggi, Venezia, 1580).

fağın ağası ?); mutfak hesap defterlerini ve diğer masrafların hesabını tutuyor. Sultanın günlük yemeğinden de o sorumlu. Gündeliği 30 akçe.

Türklerin yemeklerine ve yemek yeme törelerine gelince; bizim aşçılarımızın bolca yaptıkları nefis salçalı yemeklerimizden çok ayrı, salçaların-da, ¹⁰⁴ yemek süslemelerinde hiçbir değişik şey yok, miktar az, kuru ve kaba. Aşçıları çok sade salça yaptıklarından yemekleri ne lezzetli ne de süslü. Türkler hafif ve sade salçalı yemekleri tercih ediyor. Karaca, oğlak, koyun, kuzu ve benim başka yerlerde de yediğim kadar lezzetli ve yağlı tavuğa benzer bir tavuk yiyorlar ki, bunların hepsi besleyici ve kuvvetlendirici. Yavrusunu alınca ineğin sütünün sulandığını ve tereyağ, peynir gibi süttten yapılan yiyecekleri yapma olanağının azaldığına inandıklarından, dana etini sığır etinden de az yiyorlar. Koyunun paçasından da çok lezzetli bir yemek yapıyorlar. Bu, İstanbul'da çeşitli dükkânlarda, çorba olarak, en çok kullandıkları sarmısaklı sosla birlikte satılıyor. Bundan başka sokakta satılan hazır yemekler, kıymalı börek ¹⁰⁵ ve tereyağlı, bademli pilav, çok lezzetli bir yemek. Haşlanmış etten çok, kızarmış et yeniyor. Bunu şöyle yapıyorlar: Bir demir kazan, kömür ateşinin üstüne konan bir ızgaranın üstüne oturtuluyor ve et, kömürün sıcaklığı ve kendi buharı ile pişiyor, sonunda ne sindirimi kolay birşey oluyor ne de lezzetli. Yemekleri ve aşçıları bizimkilere hiç benzemiyor kısacası. İçkileri, dünyadaki bütün canlıların içtiği doğal su. Buna karşın kentin her yerinde satılan kendi yaptıkları çeşitli içkileri var. Bunlardan bazıları, bizim biramız ¹⁰⁶ gibi arpa suyu ile yapılmış, ¹⁰⁷ bazıları şeftali veya elma suyundan veyahut, erik, üzüm, şeftali, armut, incir suyu ile birlikte karıştırılarak yapılmış ki buna *sorbet* (şerbet) diyorlar. Yazın, buz ve karla soğutulup içiliyor. Yemekle ve yemekten sonra, *archent* ¹⁰⁸ dedikleri bir tür rakı içiyorlar. Şarap Müslümanlıkta yasak. Buna rağmen sık sık ve öyle çok içiyorlar ki, çoğunlukla da kaldıramıyorlar. Genellikle de bedava olsun diye Hristiyanlardan alıyorlar. Bunların pek çoğunu ben gördüm. Bizim elçiliğe elçi d'Aramont'un verdiği şölenlere gelen saray ileri gelenleri istedikleri kadar içiyorlar. Elçi bunlara elinden gelen ikramı yapıyor. Huylarını iyi bildiğinden, lezzetli yemeklerle

¹⁰⁴ lardings, dressings, sawces.

¹⁰⁵ Pies of mince meat, pasticci di carne minutamente tagliata (Le viaggi, Venezia, 1580).

¹⁰⁶ Ale.

¹⁰⁷ Büyük bir olasılıkla bozadan bahsediyor. XVI. yüzyılda İstanbul'daki bozacılar için bkz., Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevâidü'n-nefâis* (Gökyay), I/184.

¹⁰⁸ Arap şerbeti?

birlikte Malmasies ve Muscadel ¹⁰⁹ şarapları da sunuluyor. O kadar çok yiyip içiyorlar ki, evlerine dönerken kentin en geniş caddesi bile onlara dar geliyor. Kendilerine ziyafet verene teşekkür bile etmiyor, sadece sarhoş oluncaya kadar içiyorlar. Önce de söylediğim gibi, kendi kanunları özellikle şarap içmeyi yasaklamış, ama başkalarının cebinden içerek daha az günaha giriyorlar. Şarap içmeden sarhoş olmak için başka bir şeyleri daha var: afyon. Beyaz bir tozdan yapılan afyonu başkaları da kullanıyor. Üzüntüyü unutturup insanı neşelendirdiğini söylüyorlar. Savaşta da daha yürekli yapıyormuş. Bu afyondan ı dragma ¹¹⁰ kadar alıp, kendilerinden geçiyor ve caddelerde, başka sarhoşların yaptığı gibi birbirlerine tutunarak, aylar gibi korkunç nağralar atarak dolanıyorlar. Bu durumda bir Hristiyan veya bir Yahudi ile karşılaşmasınlar, onu sopa yumruk dövüyorlar. Bunların arasında en çok korkulanları, önceki bölümde açıkladığım, azamoglanlar (acemioğlanlar) Leventis (leventler) ve azappis (azaplar). Hristiyanlıktan dönme ve bütün Hristiyanların can düşmanı olduklarından en çok zararı bunlar yapıyor (Resim 26, 27). Böylece, Türklerin bizimkinden çok farklı olan yeme içme törelerini duymuş oldunuz. Aşçıların giyim-kuşamlarına da unutmadan değineyim. Saray aşçıları, göğüste gümüş yerine, büyük, yassı, teneke düğmelerle kapanan, uzun deri veya maroken üstlük, başlarına da, yeniçerilerinki gibi beyaz zarkola zerkülâh giyerler. Bunun Yeniçeri zerkülâhından farkı, kenarının altın veyahut başka bezemelerle süslü olmamasıdır.

HAYVANLAR ARASINDA MÜNZEVÎ BİR HAYAT SÜREN DİNDAR TÜRKLER

(*The Navigations*, 1585, s. 106a-b) (Resim 37).

Bunlar köy ve kentlerde, duvarları öküz, keçi, geyik, ayı, kurt gibi türlü vahşî hayvan postlarıyla kaplı dükkânlarda yaşar, duvarlara bu hayvanların boynuzlarını ve birçok yağ kandili asarlar. Bu kutsal odanın ortasında, yeşil bir bezle örtülü ayakçak ve üzerindeki mumsuz şamdan, Kur'an'a olan inançlarını göstermek içindir. Bundan başka, duvara boyalı bir eğri kılıç ¹¹¹ da asıyorlar. Muhammed'in damadı ve varisi, hakkında mu-

¹⁰⁹ Malmasies: Genellikle Mora yarımadasında, Monemvasia'da yapılan kuvvetli tatlı ve şarap, Muscadel: Bir çeşit misket üzümünden yapılan tatlı şarap (*OED*).

¹¹⁰ Dragma (İtl.): dirhem.

¹¹¹ Cemiterre: açıklaması için bkz., Yeniçeri ocağının ortaya çıkışı ve kuruluşu bölümü, not 5.

cizeler anlatılan Ali'nin anısına saygı için tuttıkları bu kılıçla, dağları, kalyaları yarıp geçtiğini söylerler. Dünya işlerinden vazgeçtiklerini anlatmak için, kurt, ayı, geyik, kartal, koç gibi yaban hayvanları besler ve bu hayvanlar arasında münzevî bir hayat yaşarlar. Bunların iki yüzlülükleri şuradan belli ki, bir yandan yalnız yaşadıklarını söylerken, öte yandan en kalabalık köy ve kentlere sık sık giderler. Yaban hayvanlarıyla yaşadıklarını söyledikleri halde, onları evcilleştirip kendileriyle birlikte yaşamaya alıştıır, zaviyelerde, tekkelerde yalnız yaşamaz, kalabalığın arasında yaşarlar, böylece yaban hayvanlarıyla oturmaz, yaban hayvanları onlarla oturur. Bu barbar Türkler, dükkânlarının geliriyle geçinir, paraları yetmediğinde, yanlarına bir ayı veya boynunda çan asılı bir geyik alarak sokaklara sadaka toplamaya çıkarlar. Görüyorsunuz, din maskesi altında iki yüzlülüklerini nasıl saklıyorlar. Bu yiğit dostların birçoğunu İstanbul'da, daha fazlasını Edirne'de gördüm.

'DELİ' VEYAHUT 'ZATAZNİCİ' DENİLEN SERDENGEÇTİLER

(*The Navigations*, 1585, s. 126a-127a) (Resim 29).

Deliler, güçlerini ve yiğitliklerini kanıtlamak için en tehlikeli askerî bölgelerde görev alan bizdeki hafif süvarilerin ¹¹² karşılığı olan maceracı askerlerdir. Bu yüzden padişahın ordusunu anchises gibi (?) herhangi bir ücret almadan takip ederler. Fakat büyük bir kısmı, herbiri idaresinin altındaki yörenin en yiğit ve en yüreklilerine sahip olan *bashas* (paşalar), *beglierbeis* (beylerbeyleri) ve *sangiaques* (sancaklar) tarafından bakılır. Bunlar, Bosna Hersek'in, bir yandan Trakya diğer yandan Avusturya-Macaristan'la sınırlanan yörelerinde oturur. Bugün, Sırp'lar veya Kroat'lar olarak adlandırılan, Herodian'ın "*Severus'un Hayatı*" adlı eserinde, "çok yiğit, iri yarı, yakışıklı, sarımsı benizli, kıskanç, barbar, cahil ve kolayca aldatılabilen insanlar" olarak tanımlandığı gerçek İlliryalı'lardır. Büyük İskender'in de bunlara çok saygısı vardı. Bu yüzden, Makedonya'nın işgalini sık sık bunlar üstlenmişlerdi. Türkler bunları "deli" olarak adlandırır ama aralarında kendilerine 'zataznici' derler, insanlara meydan okuyan, anlamına gelir. ¹¹³ Bunun için de herbiri, "deli" veya "zataznici" ünvanını alıncaya kadar 10 kişiye karşı savaşmak zorundadır. Hep beden bedene savaşır ve mızraklarını düşmanda kırarlar. Savaşta, atalarından kalan bir sürü hileyi

¹¹² light horseman.

¹¹³ Kelime Slavca'dır: zatajevati, zatajiti (Slovene-English Dictionary). Aynı kelime için Postel "deli" veyahut "behadur" kullanmıştır, *Des histoires Orientales*, s. 306.

öyle ustalık ve yüreklilikle kullanırlar ki, genellikle üstün çıkarlar. İlk deliyi, Edirne'de Rüstern Paşa'nın konağında gördüm. Orada görevliydi. Yalnız benim isteğimle değil, bir armağan alma ümidiyle de bizi evimize kadar izledi. Kendisinin ve garip giysisinin resmini çizdim böylece.

Cepkeni ¹¹⁴ ve uzun, geniş *salvares* (şalvarı), tüyleri dışa gelecek biçimde dikilmiş ayı yavrusu postundandı. Altına giydiği çizmesi sarı maroken, önü sivri, arkası yüksek, altı demirli ve uzun, büyük mahmuzluydu. Başında, Leh ve Kazak tipi, benekli pars postundan uzun bir külâh vardı. Daha da korkunç görünmek için, bu külâhın alın tarafına bir kartal kuyruğu ¹¹⁵ yapıştırılmış, yanlarına da iki kartal kanadı, büyük, demir çivilerle tutturulmuştu. Silâhları, eğri kılıç, ¹¹⁶ kama, ¹¹⁷ hançerdi. Sağ elinde de Şam tipi bir *busdegan* (buzdoğan) ¹¹⁸ tutuyordu.

Aynı deliyi, şimdi Padişahın emriyle boğdurulmuş bulunan Ahmet Paşa'nın ordusuyla, Edirne'den Erdel'e ayrılırken yine gördüm. Çok güzel bir Türk atna binmiş ve daha da korkutucu giyinmişti. Aslan postuna sarınmış ve hayvanın ayaklarını göğsünün üstüne bağlamış, ard ayakları arkasından sarkıyordu. *Busdegan* (buzdoğanı), eğerinin önüne asılmış, sağ elindeki uzun mızrağının ucuna bir balta ¹¹⁹ çakılmıştı ki resimde görebiliyorsunuz. Tercümanın (*dragoman*) aracılığıyla nereli olduğunu sordum. Sırpmış, fakat dedesi Part sülâlesindenmiş. Yiğitliğini ondan almış olmalı. Türk olmasına rağmen, yüreği Hristiyan. Beni buna iyice inandırmak için Rumca ve Slavca duâ etti. ¹²⁰ Niye böyle tüylerle, postlarla garip bir biçimde giyindiğini sordum. Anlattığına göre, düşmanlarına daha korkunç görünmek içinmiş. Tüylerin ise ancak yiğit savaşçılara verildiğini söyledi. Bu genç, güzel deliden öğrendiklerim bu kadardı.

¹¹⁴ Doublet.

¹¹⁵ Karakuş kanadı, kartal kanadı, akıncıların giyim-kuşamlarının en belirgin özelliklerinden biridir. Ayrıntılı tanımı için bkz., R.E. Koçu. Süleymannâme'deki örnekleri için bkz., E. Atıl, *Süleymannâme, The illustrated history of Süleyman the Magnificent*, (Washington DC-New-York), 1986, s. 133, 136, 226.

¹¹⁶ Cemiterre, açıklama için bkz., Yeniçeri ocağının ortaya çıkışı ve kuruluşu bölümü, not 81.

¹¹⁷ skayn.

¹¹⁸ Buzdoğan'ın açıklaması için bkz., 100 Yeniçerinin baş Bölükbaşı bölümü, not 3.

¹¹⁹ Poleaxe.

¹²⁰ The Lords prayer, the salutation of the Angel and of the Symbole of the Apostles.

EDİRNE KENTİ: (*The Navigations*, 1585, s. 140b-141b) (Resim 9).

Bir zamanlar *Stratonicie*, *Odrysus* ve *Trimuntium* olarak adlandırılan, halk dilinde *Andernople*, *Andernopolis* veya *Andrinople* denilen *Adrianopolis* (Edirne), çok geniş ve güzel bir kentti. Eski surları bugün hala duruyor. Bir ova üzerinde yer alan kent, birçok verimli tepelerle çevrili. Eski Hıristiyan kiliseleri, camiler ve Türk hamamları dışında, bütün evler (yapılar) Türk tipi ahşap ve topraktan. Sultan Selim burada bir mâlikâne, güzel ve görkemli bir saray yaptırmış vaktinin çoğunu geçirmek için. Bugün hüküm süren Sultan Süleyman da vaktinin çoğunu, özellikle kış mevsimini, çok sevdiği ava çıkmak için burada geçiriyor. Bundan başka bir de *azamoglans* (acermioğlanlar) veyahut *janissaries* (yeniçeriler) sarayı var. Fakat bu yapıların en görkemlisi ve güzeli Sultan Amarat (Sultan Murad) ¹²¹ Camii. Kente girişlerden birinde, mermer, büyük bir köprüden geçiyorsunuz, bunun bir yanında, aynı zamanda saray boyunca, halk dilinde *Marizza* (Meriç) olarak adlandırılan Hebrus nehri akıyor, öbür yanında *Tuns* (Tunca) nehri. Her iki nehir kendi yönlerinde akarken kente yaklaşıyorlar ve burada küçük, sevimli adacıklar oluşturuyorlar. Bunlar, her çeşit bereketli ağaçlarla dolu meyve bahçeleri gibi düzenlediklerinden, güzel göründükleri gibi kâr da getiriyorlar. Kent nüfusunun çoğunluğunu, kendilerine burayı merkez yapan Hristiyan Rumlar oluşturuyor. Bağımsızlıklarını yitirip yoksullaşınca, bazıları kendilerini el sanatları ve mal ticaretine vermişler. Geçinecek kadar gelirleri olan diğerleri de, gelip gidip geçmişte kalan hayatlarını ve ünlerini düşünüyorlar. Aynı şekilde, kentte sayısız Yahudi var. Bunlar, büyük mal ticareti yapıyorlar, nakit para verip aşırı faiz alıyorlar. Fakat Türklerin sayısı en çok, çoğunluğu da özellikle mükemmel zanaatçı. Bu yüzden kent, her türlü ticaret malı, güzel eyer, dizgin ve son derece güzel ve mükemmel yapılmış diğer at koşumları ile dolu. Aynı zamanda güzel *damaskened needles* ¹²² ince maroken ve her türlü canlı renklerde deri ¹²³ dünyanın başka yerlerindekiinden çok üstün kalitede.

¹²¹ Yazar burada Sultan Bayezid İmâreti (1484-88) ile Sultan Murad İmâretini (1434) karıştırmış olmalıdır. Tunca nehri kıyısındaki Sultan Bayezid Camii ve İmâreti, o devirde kentin en görkemli yapı topluluğu idi.

¹²² Yazarm bu sözcükle neyi anlatmak istediği açık değil. Dımışkî veya Şam işi iğne?. *Kuſtgerân* ve *Dımışkîyân* için bkz., M. Rogers, "Glass in Ottoman Turkey", *Deutsches Archæologisches Institut Abteilung Istanbul*, 33/1983, s. 242.

¹²³ Maroquins. Les leaux marroquins cordovans de toutes sortes de couleurs tres vives (*Les quatre premiers, Lyons*).

Burada yaşıyanların giyim-kuşam geleneklerine gelince, sizlere bir Rum, bir orta halli Türk kadını ve bir de yalnız bu kentte değil, bütün ülkede pek çok olan bir sokak kadınının modelden desenlerini çizdim. Erkekler ise, ister Türk, ister Yahudi veya Hristiyan olsun, İstanbul, Trakya ve eski Yunanistan'ın başka kentlerindeki gibi giyinmiyorlar.

ÇİZELGE – I

	Resim Konuları	Sanatçı monogramları	
		Roville-Ziletti (Lyons 1568-Fr.)	G. Silvius (Anvers 1576-İtl.)
1	Berberistan'da Cezayir'li bir kadın sokağa çıkarken	L.D	AV G?
2	Magrib'li tutsak	L.D.	—
3	Malta'lı kadın	L.D.	U
4	Trablus'tan Faslı kadın	L.D.	—
5	Kuşadalı kadın	L.D.	—
6	Kuşadalı genç kız	L.D.	AV
7	Paros adalı genç kız	L.D.	—
8	Haseki Sultan	L.D.	AV
9	Evinde veya sarayında soylu bir Türk kadını	L.D.	U
10	Suriyeli giysileriyle bir kadın	L.D.	A
11	Faslı giysileriyle Türk kadını	L.D.	X
12	Hamama giden Türk kadını	L.D.	—
13	Hamama giden Türk kadını	L.D.	—
14	Bir Türk kadını sokağa çıkarken	L.D.	
15	Çocuklarıyla birlikte bir Türk kadını	—	AV
16	Pera'lı soylu bir kadın	L.D.	U
17	Pera'lı Rum kadın	L.D.	—
18	Acemioğlan	L.D.	—
19	Acemioğlan	L.D.	—
20	Yeniçeri, savaşa giderken	L.D.	—
21	Yeniçeri, Padişahın muhafızı	L.D.	AV

22	Bölükbaşı	L.D.	—
23	Yeniçeri ağası	L.D.	AL
24	Solak	L.D.	C
25	Peyk	L.D.	AL
26	Peyk	L.D.	AVZ
27	Pehlivanlar	L.D.	E
28	Güreşçiler	L.D.	E
29	Sarhoşlar	L.D.	E
30	Türk aşçısı	—	E
31	Yahudi doktor	L.D.	AVZ
32	Rum köylüsü	L.D.	—
33	Kadıasker	L.D.	C
34	Cemalî	L.D.	—
35	Kalender, dindar Türk	L.D.	—
36	Derviş	L.D.	—
37	Torlak	L.D.	—
38	Dindar Türk	L.D.	C
39	Emir (Peygamber sülâlesinden)	L.D.	A
40	Mekke'den dönen Magribli hacılar	L.D.	C
41	Hacı, Magrib asıllı saka su taşırken	L.D.	—
42	İran'lı erkek	L.D.	—
43	İran'lı kadın	L.D.	—
44	Arap tacir	L.D.	C

45	Magribli esir	L.D.	—
46	Deli	L.D.	①
47	Karaman'lı kadın	L.D.	①
48	Yahudi tacir	L.D.	—
49	Ermeni tacir	L.D.	—
50	Ragusa'lı tacir	L.D.	①
51	Ragusa'lı ulak	L.D.	①
52	Edirne'de bir Rum kadın	L.D.	①
53	Orta sınıftan bir Türk kadını, odasında	L.D.	①
54	Sokak kadını	L.D.	①
55	Edirne'de bir Yahudi kadın	L.D.	①
56	Edirne'de bir Yahudi kız	L.D.	—
57	Makedonya'lı kadın	L.D.	—
58	Rum	L.D.	—
59	Rum tacir	L.D.	—
60	Rum köylü kadın	L.D.	—
	VENEDİK, 1580		
182	Arap kaptan		
184	Evinde Türk kadını		
186	İstanbul'da düğün alayı		
188	İstanbul Patriarkı		
190	Kadıasker		
192	Dört kadın		

ÇİZELGE – II

LYONS:

Les quatre premiers livres des Navigations et Pérégrinations Orientales de N.de Nicolay. Avec les figures au naturel tant d'hommes que de femmes selon la diversité des nations et de leur port, maintien et habits. (Lyons), Guillaume Roville, 1568. (Başlık sayfasında 1567). 181s. (V and A) 240 × 320 mm

60 resim (gravür + etching, baskıdan sonra renklendirilmiş.) Gravür sanatçısı: Louis Danet, veya Leonard Thiry (Diery, Davent) L.D.

Les quatre premiers livres (Lyons), Guillaume Roville, 1568. 181 s. (BL)

240×340mm

58 resim (gravür + etching)

Gravür sanatçısı: Louis Danet veya Leonard Thiry (Diery, Davent).

NUREMBERG:

Der Erst Theil von der Schiffart und Raisz in die Türckey und Gegen Orient beschriben durch H.N.Nicolai. Mit schönen figuren. Wie beede Man und Weibirer Lannntsart nach bekleidet seyen. (Nürnberg), 1572. 108s. (BL)

210×315 mm

60 resim + 43 resim (etching- tahta baskısı baskıdan sonra renklendirilmiş).

Gravür sanatçısı: Conrad Saldöerffer, Georg Mack (CS. G.M)

Der Erst Theil, Nürnberg, Dietrich Berlach, 1572, 108s (BL)
210×315mm

60 resim gravür-tahta baskısı

Gravür sanatçısı: Conrad Saldörffer

ANVERS

Les Navigations Pérégrinations et Voyages, faicts en la Turquie par N.de Nicolay Daulphinoyz Seigneur d'Arfeville, valet de chambre Geographe ordinaire du Roy de France, (Anvers), Guillaume Silvius, 1576. 308-XLVs (SOAS) 145×200mm

60 resim gravür, baskıdan sonra renklendirilmiş Gravür sanatçıları: Assuerus van Londerseel (AVL) Hubert Goltzius (G), Joseph Gietleughen (G), Antonius Sylvius (A) ve monogramlarından adları çıkarılamıyan sanatçılar (E), (Q), (I).

Les Navigations Pérégrinations (Anvers), Guillaume Silvius 1576. 308-XLVs. BL

138×186mm

60 resim (sanatçıları SOAS kopyesi gibi)

Vier bucher von de raisz und schiffart in die Türckey, (Untorff), Wilhelm Silvium, 1576. 315-XXIVs. BL 155×210 mm

61 resim (sanatçıları SOAS kopyesi gibi)

Vier bucher von de raisz. (Untorff), Wilhelm Silvium, 1577.

315-XXIVs. BL

143×200mm

61 resim (sanatçıları SOAS kopyesi gibi)

De Schipvaert ende Reysen gedaen int Landt van Turkeyen deur N. de Nicolay Dolphinois. (Antwerpen), Willem Silvius, 1576. 325-XXVIs (V and A)

145×200mm

62 resim

Gravür sanatçıları: A. van Leest, A. Nicolai, G.J.van Kampen, C. Müller ve başkaları

Le Navigazioni et Viaggi nella Turchia, con sessanta figure, Anversa, Guglielmo Silvio, 1576. 328 - XXIXs BL

150×200mm

62 resim (gravür sanatçıları SOAS kopyesi gibi)

Le Navigazioni et Viaggi (Anversa), Guglielmo Silvio, 1576.

328-XLIs. SOAS

145×190mm

61 resim (Gravür sanatçıları aynı).

Le Navigazioni et Viaggi (Anversa), Guglielmo Silvio, 1577.

328-XXXVIIIIs. BL

145×190mm

61 resim (gravür sanatçıları aynı)

Le Navigazioni et Viaggi, (Anversa), Guglielmo Silvio, 1577

328-XLIs. SOAS

155×210mm

56 resim (gravür sanatçıları aynı)

VENEDİK

Le Navigazioni et Viaggi, fatti nella Turchia, di Nicolo de' Nicolai. Novamente tradotto di Francese in Italiano da Francesco Filori da Lilla, Aritmetico. Con sessantasette figure naturali, si d'huomini come di donne, secondo la varietâ delle nationi, de i loro portamenti, de' gesti, de gli habiti, delle leggi, de' riti, de' costumi de modi del vivere in tempo di pace e di guerra, (Venetia), Francesco Ziletti 1580. 192-XXIIIs. (V and A)

220×310 mm

67 resim (gravür)

Gravür sanatçısı: Louis Danet veya Leonard Thiry (Diery, Davent)

Le Navigazioni et Viaggi, (Venetia), Francesco Ziletti, 1580.

191-XXs. BL

200×300 mm

67 resim

Gravür sanatçısı: Louis Danet veya Leonard Thiry (Diery, Davent)

Le Navigations et Viaggi. (Venetia), Francesco Ziletti, 1580.

191-XXs. BL

210×310mm

67 resim (gravür)

Gravür sanatçısı: Louis Danet

LONDRA

The Navigations, Peregrinations and Voyages, made into Turkie by Nicholas Nicolay Daulphinois, Lord of Arfeuille, Chamberlaine and Geographer ordinarie to the King of France. Translated out of the French by T. Washington the Younger (London), Thomas Dawson, 1585. BL

163-Vs. sayfa numaraları a-b

145×200mm

60 resim (gravürler G. Silvius baskılarından kopye)

Gravür ustalarının monogramları şu eserden alınmıştır: Nagler, *Die monogrammisten.*

GENEL KAYNAKÇA

- ABRAHAM DE BRUYN, *Omnium Pene Europae, Asiae, Africae, Gentium Habitus*, 1581.
- AHMED CEVAD PAŞA, *Mecmua-yı Eşgâl-i Tarihi Osmanî-i Askeriye*, Costantinople 1882.
- AMMAN, IOBST, *Charta Lusoria, Tetrastichis Illustrata*, Nürnberg 1588.
- AMMAN, IOBST, *Gynaeceum or the Theatre of Women. Wherein may be seen the female costumes of all the principal nations, tribes and peoples of Europe, Attached to each figure is an eight-line stanza by Francis Modius of Bruges* (ed. A. Aspland), London 1872 (İlk baskı Frankfurt 1582).
- BARTSCH, A., *Le Peintre Graveur*, Vienna 1803-21, 21 cilt.
The Illustrated Bartsch, (Gen. ed: W.L. Strauss), New-York 1978-86. 17 cilt.
- BASSANO, LUIGI DA, *I costumi et i modi particolari de la vita de Turchi, descritti da M. Luigi Bassano da Zara, Ristampa fotomeccanica dell'edizione originale*, Roma 1545, corredata da una introduzione, note bio-bibliografiche ed un indice analitico a cura di Franz Babinger, Monaco di Baviera 1963.
- BELON, PIERRE DU MANS, *Les observations de Plusieurs Singularitez et Choses Mémorables Trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et Autres Days Estranges, Redigées en Trois Livres*, Paris 1553.
- BERTELE, T., *Il Palazzo Degli Ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue Antiche Memorie*, Bologna 1932.
- BILGEGİL, M.K., *Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkârlığı*, Erzurum 1973.
- BOISSARD, J.J., *Vitae et Icones Sultanorum Turcicorum, Principum Persarum*, Frankfurt 1596.
- BOISSARD, J.J., *Habitus Variarum Orbis Centium*, Metz 1581.
- BRAUDEL, F., *Civilisation Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe-XVIIIe Siècle* Paris 1979, 3 cilt.
- BUSBECQ, O.G., *The Turkish Letters of O.G. de Busbecq, Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-62*, Translated from the Elzivir Edition of 1663 by E. S. Foster, Oxford 1927.
- CENKMEŒ, E., *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul 1948.
- CHARRIÈRE, E., *Négociations de la France dans le Levant, au Correspondances, Mémoires et Actes Diplomatiques*, Paris 1848-60, 4 cilt.

- CHATTO, W., *A Treatise on Wood Engraving. Historical and Practical*, London 1839.
- CHESNAU, J., *Le Voyage de M.d'Aramont, Ambassadeur Pour le Roy en Levant, Escript Par Noble Homme Jean Chesneau, l'un des Secretaire Dudict Seigneur Ambassadeur, Publié et annoté par C. Schefer*, Paris 1887.
- CROWE, J.A. G.B. CAVALCASELLE, *The Life and Times Titian*, London 1881, 2 cilt.
- DREYER, P., "Sulle Silografie di Tiziano", *Tiziano a Venezia*, Vicenza 1980, s. 503-11.
- EVICE, S., "Elçi Hanı", *Tarih Dergisi*, 24 (1970), s. 93-130.
- EVICE S., "Avrupa'lı Bir Ressamın Gözü ile Kanunî Sultan Süleyman", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 129-197.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ, *Mevâ'idü'n-nefâis Fî Kavâ'idi'l Hecâlis*, (Bugünkü Türkçe ile yayına hazırlayan, O. Şâik Gökyay, İstanbul 1978, 2 cilt.
- GIOVIO, P., *Elogia Virorum Bellica Virtute Illustrium Verib Imaginibus Supposita, Quae Apud Museaum Spectantur*, Florentiai 1551.
- GOULD, C., "The Oriental Element in Titian", *Tiziano a Venezia*, Vicenza 1980, s. 233-35.
- GRIFFITHS, A., *Prints and Printmaking, An Introduction to the History and Techniques*, London 1980.
- HELLER, J., *Zusatze zu A. Bartsch's Le peintre graveur* (Abg) 1854.
- HIND, A.M., *An Introduction to a History of Woodcut*, London 1935.
- HIND, A.M., *A Short History of Engraving and Etching*, 3. ed., London 1923.
- IORGA, N., "Les Voyageurs Français dans l'Orient Européen", *Revue des cours conférences*, Paris 1928.
- IORGA, N., *Une Vingtaine de Voyageurs dans l'Orient Européen*, Paris 1928.
- IVINS, W.M., Jr., *How Prints Look*, New-York 1943.
- KOÇU, R.E., *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Ankara 1967.
- KÜTÜKOĞLU, M., *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.
- LANDAU, D., "Printmaking in Venice and the Veneto", *The Genius of Venice 1500-1600*, London 1983, s. 303-54.
- LORICHS, M., *Konstantinopel Unter Sultan Suleiman dem Grossen Aufgenommen im Jahre 1559 Durch Melchior Lorichs Aus Flensburg*, Munich 1902.
- MARSIGLI, L. F., *Stato Militare dell'Impero Ottomanno*, Amsterdam 1732, 2 cilt.
- MENAVINO, G. A., *I costumi et la Vita de Turchi di Giovanni Antonio Menavino Genovese di Vultri*, Fiorenza 1551.

- MURARO M. - D. ROSAND, *Tiziano e la Silografia Veneziana del Cinquecento*, (exhibition catalogue), Venice 1976.
- NAGLER, G.K., *Die Monogrammisten*, München-Leipzig 1852-79, 5 cilt.
- NAGLER, G.K. *Künstler-Lexicon*, Leipzig 1835-52.
- ÖZ, T., *Türkish Textiles and Velvets, XIV-XVIth Centuries*, Ankara 1950.
- PAKALIN, M.Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971.
- PASSAVANT, J.D., *Le Peintre-graveur*, Leipzig 1860-64, 6 cilt.
- POSTEL, G., *De la République des Turcs*, Poitiers 1560.
- POSTEL, G., *Des Histoires Orientales et principalement des Turkes ou Turchikes et Schitiques ou Tartaresques*, Paris 1575.
- RAMBERTI, B., *Libri Tre Delle Cose de Turchi*, Venezia 1539.
- REYHANLI, T., *İngiliz Gezginlerine Göre Onaltıncı Yüzyılda İstanbul'da Hayat 1583-1599*, Ankara 1983.
- ROBISON, A., *Paper in Prints*, Washington 1977.
- ROUILLARD, C.D., *The Turk in French History, Thought and Literature, 1520-1660*, Paris 1938.
- SKILLITER, S., *Life in Istanbul, 1588. Scenes From a Travellers Picture Book*, Oxford 1977.
- TEZCAN, H- S. DELİBAŞ, *Topkapı, Costumes, Embroideries and Other Textiles*, (ed.J.M.Rogers), London 1986.
- THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler*, Leipzig 1935.
- THEVET, A., *Cosmographie de Levant*, Lyon 1554.
- T ETZE, H.-E. TIETZE-CONRAT, *The Drawings of the Venetian Painters in the XVth and XVIth Centuries*, New-York 1944.
- VASARI, G., *Le Vite de' più Eccellenti Pittori, Scultori ed Architettori*, G. Milanesi, Firenze 1875-85.
- WEIGEL, R., *Holzschnitte Berühmter Meister*, Leipzig, 1851-54.
- WURZBACH, A. VON, *Niederländisches Künstler-Lexicon*, Vienna, 1906-11, 3 cilt.
- Kitabın, *BL*, *SOAS* ve *V and A* kitaplıklarından başka kitaplıklarda bulunan baskılarından bazıları için bkz.,
- C. GÖLLNER, *Turcica: Die europäischen Turkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, Bucharest-Berlin 1956, 3 cilt.
- ROUILLARD, *The Turk in French History*, s. 87, 212-16, 261, 278-92, 328-73, 604-5, 643.

1. Nicolay'ın yol güzergâhı.

2. Saraylı kadın - Lyons, 1567.

3. Saraylı kadın - C. Vecellio.

4. Haseki Sultan - Lyons, 1567.

5. Haseki Sultan - Anvers, 1576.

6. Suriye'li giysileriyle bir kadın - Lyons, 1567.

7. Edirne'li Yahudi kadın - Nüremberg, 1572.

Der Türckisch Kaysar.
Türckisch Kaysarlich Mawesiat
Selti da in Kaysarlicher wort
Sultan Selim genennet wurde
Des p. Kaysar der 11te regirt.

9. Mihrimah Sultan - London, Princess Gate collection.

10. Haseki Sultan - C. Vecellio.

11. Hürrem Sultan - G. Pencz.

12. Hürrem Sultan - J.J. Boissard.

•1581•

ML

ACHADA SOLTANE

13. Saraylı kadın - M. Lorichs.

14. Saraylı kadın - M. Lorichs.

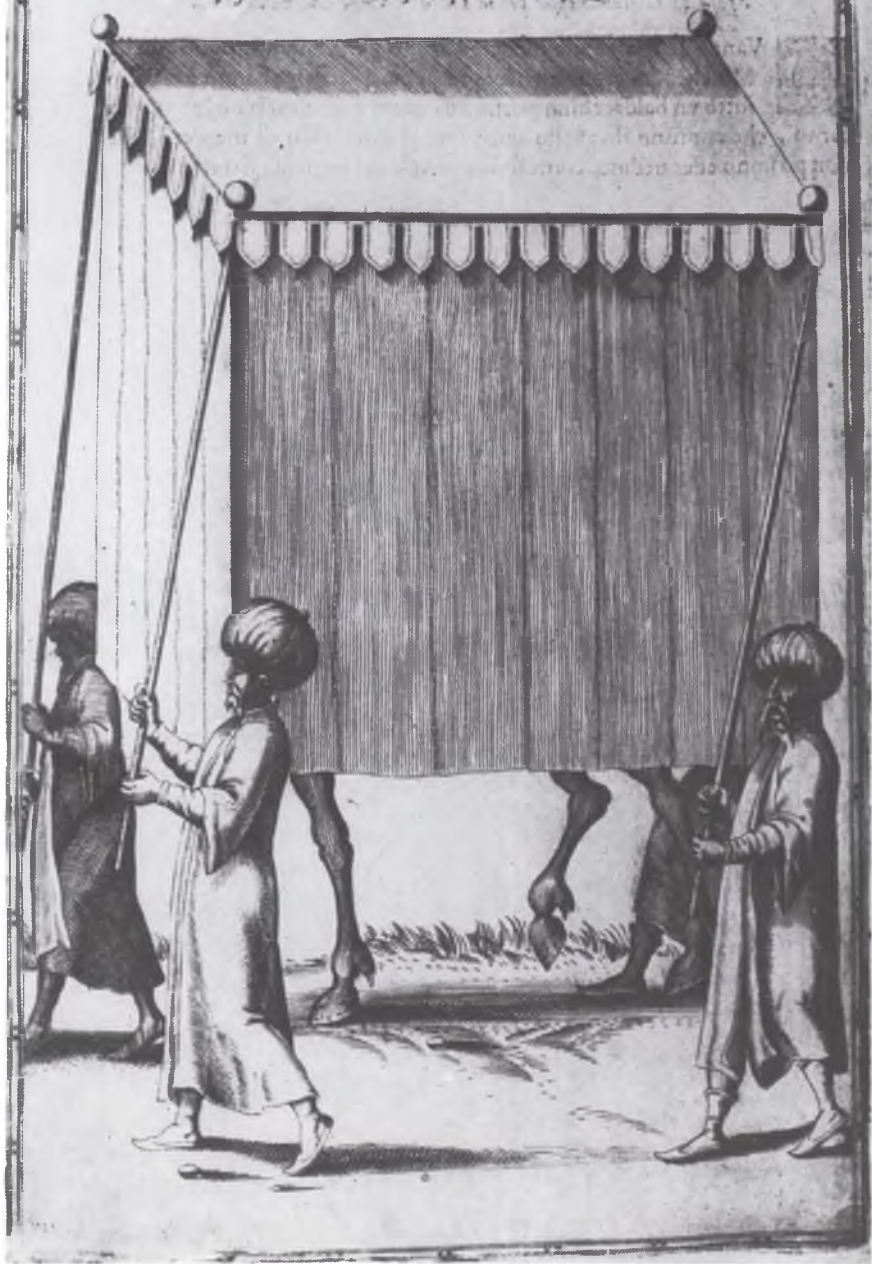

15. Saraylı kadın - M. Lorichs.

16. Sâzende - Avrupa'lılar için bir Türk sanatçı tarafından resimlenmiş bir giyim-kuşam albümünden, BM. Department of Oriental Antiquities.

Sposa di Costantinopoli per la Ciza

17. Gelin alayı - Venetia, 1580.

18. Gelin alayı - C. Vecellio.

rg. Evinde Türk kadını - C. Vecellio.

20. Sarhoşlar - Anvers, 1576.

21. Sarhoşlar - M. Lorichs.

Turcosum Imperator Selimus

Illustris apud Turcos viri uxor

Mulier Turcos ornata Sarrico

Apud Persas vir illustris

23. Türk giysileri - J.J. Boissard.

24. Bölükbaşı - Lyons, 1567.

25. Bülükbaşı - C. Vecellio.

26. Sokak giysileriyle Türk kadını - C. Vecellio.

27. Sokak giysileriyle Türk kadını - Lyons, 1567.

28. Sokak giysileriyle Türk kadını - J. White.

S^co Delly, qui signifie sol hardy.

29. Deli - Anvers, 1576.

30. Deli - M.Lorichs.

31. Sokak kadını - Lyons, 1567.

32. Sokak kadını - J. White.

33. Pera'lı Rum kızı - Lyons, 1567.

34. Yeniçeri - Anvers, 1576.

So Peich, ou Peicler de nation Perſienne,
Laquais du grand Seigneur.

36. Saray aşçısı - Lyons, 1567.

37. Dindar Türk - Lyons, 1567.

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Presence of...
Confession...

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

Mogor Ahmed etc. f...
1722.10.10, 1723.10.10, 1724.10.10

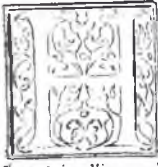

25.

Wie die Türcken Essen.

Wann die Türcken / mit Weib vnd Kindt
Wöllen essen / vnd hungriq sindt
So sitzen sie rumb auff der Erden
Vnd haben darob kein beschwerden.

Extrait du privilege du Roy.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France, à tous ceux qui ces presentes lettres verront, S. Le feu Roy nostre treshonoré Seigneur & pere, pour le louable desir qu'il auoit de remettre en nostre Royaume la cognoissance des artz, qui sembloient pour l'incommodité des guerres, ou inure du temps, en auoir esté quasi bannies: auroit par tous moyens à luy possibles, recouuert des gens doctes & sauaus en toutes langues, iceux grigis pour l'interpretation d'icelles. Ce qui a en vn si heureux succés que les langues estrangées sont aussi familières à plusieurs de nostre Royaume que leur langue maternelle: & les artz & sciences si bien entendues par noz subiects, que lon a veu, il y a desja long temps, par experience, les estrangés venir en nostre Royaume pour participer au prouit que nosdicts subiects y auoient fait: & admettre la suffisance & intelligence d'iceux en toute sorte de doctrine. Et nostre langue s'estant tant polie & enrichie, qu'il semble qu'elle vueille plustost surpasser les langues Grecque & Latine que les égaler, sans que l'estranger puisse dire à present, qu'elle ne soit suffisante à exprimer toutes conceptions. De toutes lesquelles choses comme la gloire & louange en demeure à nostredit Seigneur & pere, pour leur auoir donné si heureux commencement: aussi voulons nous donner tesmoignage du mesme desir que nous auons de le continuer. Et comme nostredit Seigneur & pere eust desir que toutes choses fussent cogneues: & entre autres desirant sauoir au vray la disposition de la terre vniuerselle (comme la maison de sonst demeure) & verifier les histoires & escriptz de Colinographie, auroit enuoyé voyager & pergrimer plusieurs personages pour remarquer les choses plus notables des pais estrangées, & entre autres nostre cher & bien aymé Nicolas de Nicolay natif de nos pais de Dauphiné, nostre Geographe & valet de chambre, auroit esté enuoyé aux parties de Septentrion & autres diuers lieux. Ainsi nous meuz de mesme desir l'aurions apres aussi enuoyé es parties de Barbarie & Leuant avecques le S. d'Araront nostre Ambassadeur. Auquelz voyages, outre les descriptions & situations vniuerselles & particulieres des lieux: il auroit curieusement & par grand estude obserué les choses les plus memorables dudit pais de Leuant, & differentes de noz loix, moeurs & façon de viure qu'il auroit redigé par escript en nostre langue, & diuisé en plusieurs liures: Les vus de la diuersité des habitz accoustumez esditz pais: les autres des ceremonies de Leuant, l'origine des Otomanz & l'ordre estant de la maison du grand Turc, à present regnant: & aussi l'ordre qu'il tient allant d'une ville à autre. Le tout curieusement redigé par demonstrations & figures extractées & tirées par ledict de Nicolay, du naturel sur les lieux: mesmes avec le dessein & reputation de la cite de Constantinople, & ses confins, de la ville de Pera ou Galata, & des anciennes ruines de la cite de Caledon ou Scutari en l'Asie mineure: ensemble plusieurs autres descriptions, tant marines que terrestres, singulieres & incogneues sunon qu'à ceux qui ont fait mesmes voyages. Toutes lesquelles choses nous desirons grandement estre veues & cogneues de tous, à fin que ceux à qui est déuée la faculté de faire paucilz voyages, iouissent du plaisir du travail dudit Nicolay. Mais pour autant qu'il est besoing de curieusement obseruer les pourtraiz, tailles, ou engraueures des choses qui sont monstrées par figures, & quoy journellement on void faire inuencions fautes. Iceuy Nicolay craint qu'apres les grandes & excehues despenses qui luy à conueni & conuendra faire, tant pour les tailles & engraueures des figures que pour autres fraiz de l'impression: & son travail cogneu en uenir à adulterer & corrompre par autres exemplaires faitz à plaisir, le labeur & peine qu'il y auroit exposé: dont en lieu d'en raporter louenge, il en receuroit reproche: pource que ceux qui recognoistront les fautes ne les imputeroient tant aux Imprimeurs qu'à sa negligence. Nous à ces causes pour le desir que nous auons que toutes choses soit seues & cogneues parnos subiectz, & que les bons esprits ne soient point reardez de manifester les travaux, labeurs & conceptions pour la crainte des abus qui se peuvent commettre par l'auarice des imprimeurs, auons enioinct audit de Nicolay de faire imprimer par tel imprimeur & par tant de fois que bon luy semblera, tous & chacuns les liures, figures & descriptions qu'il a desja faitz ou fera pour i' aduenir, tant des obseruations de ledits voyages pourtraiz & chartes des lieux, interpretatiours & correctiours des descriptions de la Cosmographie & geographie, & descriptions des lieux particuliers, qu' autres inuentions ou labeurs de son esprit: avec inhibitions & defences à tous imprimeurs, libraires, marchans, & autres quelconques, qu'ilz n'ayent à imprimer par eux ny par interposees personnes aucunes ceures dudit de Nicolay, ny faire entailler, engrauer, ou inculper aucunes de ledits figures, chartes ou descriptions quelles quelles soient, soit en boys, cuyue, ou autre metal, au burin (que lon dit) taille douce, ny moins engraue à l'eau forte: faite additions ou interpretations en fraude, ny mettre ledits liures, figures, descriptions, ou chartes, en plus grande ou plus petite forme ou volume: & moins exposer en vente, s'ilz n'ont esté par luy corrigez, & imprimez de son congé & permission. Et ce sur peine de confiscation de tous ledits liures, figures, chartes, & descriptions ainsi imprimees, contrefaites & vendues & d'amende arbitraire, tant enuers nous, qu'enuers ledict Nicolay, & des interrestz & dommages de celui qui aura exposé sa peine & sa despence. Donnans en mandement par ces mesmes presentes à noz amez & feaux les gens de nos courtz de parlement, Preuostz, Baillifz, Seneschaulx & à tous noz autres Iusticiers & officiers, ou leurs lieutenans, & à chacun d'eux ainsi comme à luy appartenendra, que de noz presentes iniunctions, inhibitions & defences & du contenu en ces presentes ilz fassent ioyr & vser ledict de Nicolay, & icel les garder & obseruer de point en point selon leur forme & teneur, comme noz edictz & ordonnances (pourueu qu'audit liures n'y ayt chose contreuenant à nostre S. roy catholique) procedant contre les infracteurs de ces dites presentes comme transgresseurs de nosdites ordonnances. Et pource que de ces presentes on pourroit auoir affaire en plusieurs & diuers lieux, nous voulons qu'au Vidimus d'icelles fait souz seal Royal, ou seing de l'un de noz amez & feaux secretaires, soy soit adousteé comme au present original, auquel en tesmoing de ce nous auons fait mettre nostre seal. Donné à Amboise le 9. iour de Mars, L'an de grace mil cinq cens cinquante cinq. & de nostre regne le neuf. me.

Et sur le reply est escript, Par le Roy maistre Martin Fumée, maistre des Requestes ordinaire de l'hostel present.

BOVRDIN.

Et scellé du grand seal de cir iaune sur double queüe.

ASSUERUS VAN LONDERSEEL

